Toelichtingsdocument

definitieve conceptexamenprogramma's moderne vreemde talen voor vmbo, havo en vwo

November 2026

slo

Verantwoording

2026 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs
Daniela Fasoglio, Loes Groen, Saskia Rozier, Claire Smulders en Stéfanie Leunissen

Informatie
SLO
Postbus 502, 3800 AM Amersfoort
Telefoon (033) 4840 840
Internet: www.slo.nl
E-mail: info@slo.nl

AN 3.8055.008

Inhoudsopgave

1. Inleiding 5
1.1 Functie van de examenprogramma's 5
1.2 Uitwerking van de examenprogramma's 7
1.3 Uitwerking van de syllabi 7
1.4 Beproeven met scholen 8
1.5 Kwaliteit van onderwijs in de school 8

2. Inhoudelijke toelichting 9
2.1 Vakspecifieke uitdagingen actualisatie examenprogramma's 9
2.2 Toelichting op de examenprogramma's 10
2.2.1 Toelichting op karakteristiek en raamwerk 10
2.2.2 Keuzes in inhoud per domein en subdomein 15
2.2.3 Taalspecifieke invulling 19
2.2.4 Doorlopende leerlijn onderbouw-bovenbouw vo 23
2.2.5 Doorstroom naar vervolgonderwijs 24
2.2.6 Aandacht voor doeldomeinen 25
2.2.7 Samenhang tussen vakken 27
2.3 Toelichting op de eindtermen 27
2.3.1 Differentiatie tussen de schoolsoorten/leerwegen 28
2.3.2 Aandacht voor beheersing en ervaringen 29
2.3.3 Aandacht voor kennis en vaardigheden 29
2.3.4 Aandacht voor digitale geletterdheid 31
2.3.5 Aandacht voor burgerschap 31
2.3.6 Aandacht voor diversiteit en inclusiviteit 32
2.3.7 Aandacht voor loopbaanontwikkeling 33
2.4 Toelichting op de verdeling tussen schoolexamen en centraal examen en wijzen van afsluiting 34
2.4.1 Wat is de verdeling tussen schoolexamen en centraal examen in? 34
2.4.2 Uitgangspunten vanuit bedoeling, inhouden en omvang 34
2.4.3 Verdeling tussen SE en CE 35

3. Proces 38
3.1 Betrokkenen tijdens de ontwikkelfase 38
3.1.1 Vakvernieuwingscommissie, advieskring en experts 38
3.1.2 Leerlingenbetrokkenheid 39
3.1.3 Kwaliteitsmonitoring, expertpoule en inhoudelijke redactie 40
3.1.4 Gerealiseerde opbrengsten 41
3.2 Syllabustraject 42
3.2.1 Syllabuscommissie Duits, Engels, Frans en Spaans 42
3.2.2 Syllabuscommissie Arabisch, Russisch en Turks 42
3.2.3 Inhoudelijke toelichting op de aanpassingen 42

3.3 Fase van beproeven 44
3.3.1 Doelstellingen en aanpak beproeven 45
3.3.2 Werving scholen 46
3.3.3 Beproefde inhouden 47
3.3.4 Materiaalontwikkelaars 48
3.3.5 Samenwerking met Stichting Cito 50
3.3.6 Opzet beproeven 50
3.4 Komen tot definitieve programma's en syllabi 52
3.4.1 Belangrijkste aanpassingen vanuit de fase van beproeven 53

4. Vervolg en adviezen 59
4.1 Tijdslijnen 59
4.2 Handreikingen en voorbeeldexamens 59
4.3 Naar een succesvolle implementatie 60
4.3.2 Inleiding 60
4.3.3 Structureel 61
4.3.4 Menselijk 63
4.3.5 Materieel 66

5. Referenties 68

Bijlagen 71
1 Vergelijking examenprogramma's: huidig-nieuw 71
2 Vergelijking huidig examenprogramma havo/vwo met conceptexamenprogramma's havo/vwo 78
3 Vergelijking kerndoelen – examenprogramma's 83
4 Samenstelling vakvernieuwingscommissie mvt 86
5 Samenstelling advieskring 87
6 Geraadpleegde vakexperts tijdens de vakvernieuwing 88
7 Materiaalontwikkelaars fase van beproeven mvt 89

1. Inleiding

Wat moeten leerlingen kennen, kunnen en ervaren om – nu en later als volwassene – actief en volwaardig mee te kunnen doen in de samenleving?
Dat vraagt om een doorlopend debat over wat waard is om te leren. De afspraken die daaruit voortkomen, leggen we vast in het landelijk curriculum.
Voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs (vo) en het voortgezet speciaal onderwijs (vso) bestaat het landelijk curriculum uit examenprogramma's per vak per schoolsoort/leerweg en het Referentiekader Taal en Rekenen.

In deze publicatie presenteren we de definitieve conceptexamenprogramma's Chinese taal en cultuur, Duitse taal en cultuur, Engelse taal en cultuur, Franse taal en cultuur, Italiaanse taal en cultuur en Spaanse taal en cultuur (versie 2026), vanaf nu examenprogramma's moderne vreemde talen (mvt) tranche A genoemd. De definitieve conceptexamenprogramma's Arabische taal en cultuur, Russische taal en cultuur en Turkse taal en cultuur en de zogenaamde 'compacte' varianten Arabisch, Chinees, Italiaans, Russisch, Spaans en Turks worden in 2027 opgeleverd als mvt tranche B. Het ministerie van OCW gaf SLO in oktober 2021 opdracht om de examenprogramma's te actualiseren voor de vakken Nederlands, moderne vreemde talen, maatschappijleer, wiskunde havo-vwo en de natuurwetenschappelijke vakken. Zomer 2022 startten de vakvernieuwingscommissies voor bovengenoemde vakken. In januari 2023 startte ook de actualisatie van de examenprogramma's klassieke talen en Friese taal en cultuur, vanwege de verwantschap met Nederlands en mvt. De actualisatie betreft de examenprogramma's voor vmbo, havo en vwo.
Zomer 2024 startten ook de vakvernieuwingscommissies van bewegen en sport, kunst en cultuur en de mens en maatschappijvakken en in de zomer van 2025 die van informatica en maatschappijkunde- en wetenschappen.

1.1 Functie van de examenprogramma's

In de bovenbouw vo ronden leerlingen hun onderwijs op het vmbo, havo of vwo af. Leerlingen doen examen in meerdere vakken en programmaonderdelen. Voor elk vak beschrijven examenprogramma's in zogenoemde eindtermen wat er aan het einde van het vo bereikt moet zijn om het vak met succes af te ronden.

De huidige generatie examenprogramma's is globaal geformuleerd en biedt weinig houvast aan leraren, schoolleiders en andere direct betrokkenen. Er is een wens om te komen tot een concreter beschreven curriculum, samenhang, terugdringing van overladenheid en versterking van doorlopende leerlijnen. Daarnaast zijn er onderwijskundige, vakspecifieke en maatschappelijke ontwikkelingen die vragen om een actualisatie van de examenprogramma's.

De nieuwe generatie examenprogramma's is concreter geformuleerd. De eindtermen beschrijven welke ervaringen leerlingen moeten opdoen en welke kennis en vaardigheden zij aan het einde van de bovenbouw van het voortgezet onderwijs minimaal moeten beheersen. In tegenstelling tot de vigerende examenprogramma's gaat het hierbij om zowel beheersings- als ervaringsdoelen.

De nieuwe examenprogramma's bevatten:

- een karakteristiek die de bedoeling en de positie van het vak in de bovenbouw vo beschrijft;
- een set van eindtermen bestaande uit doelzin en uitwerking, geordend in (sub)domeinen;
- voor vakken met een CE en een SE: de verdeling van inhouden over beide examens;
- een begrippenlijst met belangrijke vakspecifieke begrippen.

Examenprogramma's gelden als de wettelijke opdracht voor elke school in de bovenbouw vo, vastgesteld door de overheid. Ze dragen bij aan een breed, inclusief en gevarieerd curriculum. Ze geven richting en bieden kaders voor verdere uitwerking naar onderwijs- en toetsprogramma's. De examenprogramma's zijn zo opgebouwd en geformuleerd dat leraren, schoolleiders en bestuurders ruimte behouden voor een eigen schoolvisie en zelf accenten kunnen leggen op basis van de leerlingenpopulatie of identiteit. Examenprogramma's fungeren daarmee – net als kerndoelen – als instrument voor curriculum- en onderwijsontwikkeling. Ze zijn onderdeel van de eigen kwaliteitszorg van scholen.

Geactualiseerde examenprogramma's hebben op hoofdlijnen drie kenmerken:

- **Een ambitieus curriculum**
  Een ambitieus curriculum legt de basis voor rijk onderwijs aan alle leerlingen en vergroot gelijke kansen voor leerlingen. Dat krijgt in de examenprogramma's vorm door de keuze van inhouden, de perspectieven op die inhouden en de formulering ervan. Ook wordt recht gedaan aan de diversiteit in de samenleving. Voor elke schoolsoort en leerweg ligt de lat hoog, passend bij de betreffende schoolsoort/leerweg en zonder verschillen tussen leerlingen uit het oog te verliezen. Afstemming met de onderbouw vo en met vervolgonderwijs is een belangrijk uitgangspunt, alsook de afstemming tussen schoolsoorten en leerwegen.

- **Een betekenisvol curriculum**
  Betekenisvol onderwijs betekent dat het onderwijs een brede opdracht heeft. De examenprogramma's weerspiegelen dit doordat de inhouden gericht zijn op kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Geactualiseerde examenprogramma's bestaan uit doelstellingen die kennis, vaardigheden en ervaringen beschrijven. Ze bevatten zowel beheersings- als ervaringsdoelen en zijn zo geformuleerd dat de samenhang binnen de programma's duidelijk

zichtbaar is. De vakdoorsnijdende inhouden geletterdheid, gecijferdheid, burgerschap, digitale geletterdheid en loopbaanoriëntatie zijn daarbij logisch met vakinhouden verbonden.

- **Een examineerbaar curriculum**
  Een goede afstemming tussen doelen, onderwijs, toetsing en examinering is cruciaal. De examenprogramma's doen zoveel mogelijk recht aan de eigenstandige, gelijkwaardige en complementaire positie van zowel SE (SE) als CE (CE) in de diplomabeslissing. De wijze van examinering past bij de bedoeling en inhouden van de examenprogramma's.

1.2 Uitwerking van de examenprogramma's

De eindtermen zijn concreet geformuleerd, zodat duidelijk is omschreven wat iedere leerling aan het einde van de bovenbouw vo moet kennen en kunnen. Dit geldt zowel voor de eindtermen die aan het SE als aan het CE zijn toegewezen. Ze bevatten een bondige doelzin die begint met 'De leerling'. Vervolgens bevatten ze een uitwerking die begint met: 'Het gaat hierbij om'.

Door concreter te omschrijven wat wordt verwacht, ontstaat een beter beeld van wat binnen een vak moet worden aangeboden en beheerst, en van de totale onderwijsopdracht. Tegelijkertijd zijn de eindtermen niet te gedetailleerd geformuleerd. Zo bieden ze nog steeds de ruimte voor hoge(re) ambities en keuzes van scholen.

De examenprogramma's zijn voor vmbo, havo en vwo gelijktijdig ontwikkeld, beproefd en vastgesteld. Daarmee wordt een soepele overstap tussen schoolsoorten en leerwegen gefaciliteerd. Bij de uitwerking is kritisch bekeken in hoeverre inhouden in alle schoolsoorten en leerwegen passend zijn voor de leerlingen. Ook is bekeken in hoeverre ze aansluiten bij wat nodig is voor verschillende uitstroomrichtingen in het vervolgonderwijs.

Doordat ook de kerndoelen onderbouw vo zijn geactualiseerd, is gewerkt aan een doorlopende leerlijn van de onderbouw vo naar de bovenbouw vo. Daarbij zijn zowel de inhouden, de wijze van formuleren als de terminologie zoveel mogelijk afgestemd.

1.3 Uitwerking van de syllabi

Onder regie van het College voor Toetsen en Examens (CvTE) heeft een syllabuscommissie in schooljaar 2024-2025 twintig conceptsyllabi ontwikkeld, passend bij de geactualiseerde examenprogramma's Duits, Frans, Engels en Spaans. In de syllabi zijn alleen de onderdelen gespecificeerd die aan het CE zijn toegewezen. Ze bouwen voort op de architectuur van de examenprogramma's. Syllabi vormen enerzijds de basis voor de uitwerking van centrale examens en anderzijds het gereedschap voor leraren om hun leerlingen op het centrale examen voor te bereiden.

De syllabuscommissie heeft feedback gegeven op de conceptexamenprogramma's. Ook heeft de commissie suggesties voor verbetering gedaan. Deze feedback is verwerkt in een tweede versie van de programma's. Alle informatie over de ontwikkeling van conceptsyllabi vind je op de website van het CvTE (College voor Toetsen en Examens, 2025).

1.4 Beproeven met scholen

In het schooljaar 2025-2026 zijn de conceptexamenprogramma's en -syllabi op 25 scholen met leerlingen, leraren en schoolleiders beproefd op bruikbaarheid en (verwachte) uitvoerbaarheid. Op basis van de feedback zijn de conceptexamenprogramma's en conceptsyllabi opnieuw bijgesteld. Dit heeft geleid tot definitieve examenprogramma's en syllabi. Daarnaast zijn randvoorwaarden voor implementatie in kaart gebracht met leraren en schoolleiders.

1.5 Kwaliteit van onderwijs in de school

Geactualiseerde examenprogramma's en syllabi zijn een belangrijke voorwaarde, maar ze zijn geen garantie op goed onderwijs en valide toetsing en examinering. De werkelijke kwaliteit van het onderwijs ontstaat in de school en in de klas. Een goede vertaalslag van het curriculum vanuit een heldere visie naar passende onderwijsactiviteiten, didactiek, toetsing en examinering is essentieel. De rol van leraren, schoolleiders en andere betrokkenen in de school is hierbij cruciaal. Didactiek, leermiddelen en toetsen zijn instrumenten in handen van leraren, die deze met kennis van zaken in de praktijk toepassen. Een sterk curriculum krijgt verdieping door de pedagogische en didactische kwaliteiten van leraren. Zij weten waar hun leerlingen staan, wat zij nodig hebben om de leerdoelen te bereiken en welke aanpak effectief is.

Om schoolteams daarin te ondersteunen, zijn – naast examenprogramma's en syllabi – ook adequate handreikingen voor de vertaling naar onderwijs- en toetsprogramma's en voorbeeldexamens nodig. Deze zijn weliswaar niet wettelijk vastgelegd, maar bieden wel het passende concretiseringsniveau voor een vertaling naar en uitwerking van het landelijk curriculum. Dit is niet alleen belangrijk voor leraren en schoolleiders, maar ook voor educatieve uitgeverijen, toetsontwikkelaars en andere onderwijsprofessionals.

2. Inhoudelijke toelichting

In dit hoofdstuk geven we een toelichting op de inhoudelijke keuzes die ten grondslag liggen aan de examenprogramma's mvt, met een focus op tranche A. De toelichting is opgebouwd op basis van de onderdelen waaruit een examenprogramma bestaat: de karakteristiek, het raamwerk, de eindtermen, een verdeling van inhouden over SE (SE) en CE (CE) voor de taalvakken met een CE en de begrippenlijst. In de inleiding van elk examenprogramma staat een leeswijzer met de belangrijkste aandachtspunten.

2.1 Vakspecifieke uitdagingen actualisatie examenprogramma's

De belangrijkste uitdagingen voor de mvt zijn beschreven in de Startnotitie Moderne Vreemde Talen (Fasoglio & Tammenga, 2021). Hieronder vatten we ze kort samen.

Maatschappelijke uitdagingen

Door ontwikkelingen in de samenleving, zoals de digitalisering van communicatie, internationale mobiliteit en de toenemende meertaligheid, worden de Nederlandse samenleving en het onderwijs steeds diverser, zowel talig als cultureel. Dit uit zich in een verscheidenheid aan talen, zoals de officiële talen Nederlands en Fries, maar ook in streektalen, gebarentaal, dialecten, sociolecten en taalvariëteiten zoals chattaal.

De huidige examenprogramma's mvt spelen nog onvoldoende in op deze ontwikkelingen. Er is aandacht nodig voor digitale vaardigheden, interculturele aspecten in de communicatie en het talige repertoire van leerlingen als onderdeel van hun identiteit. Dat versterkt hun taalontwikkeling, hun zelfvertrouwen in het gebruik van vreemde talen en hun talige bewustzijn en bevordert de effectiviteit van de internationale communicatie. Positieve aandacht voor meertaligheid draagt ook bij aan het bevorderen van kansengelijkheid.

Curriculaire uitdagingen

Op curriculair gebied zijn er voor de mvt drie belangrijke uitdagingen: het versterken van samenhang, het creëren van doorlopende leerlijnen en het verbeteren van toetsing.

Samenhang: het huidige curriculum is sterk gericht op afzonderlijke taalvaardigheden, terwijl succesvolle communicatie juist vraagt om samenhang tussen vaardigheden onderling, en tussen vaardigheden en kennis over taal en over culturele aspecten verbonden met taal. Dit sluit aan op de manier waarop talen gebruikt worden in het dagelijks leven. Om samenhang te kunnen realiseren in het onderwijs, is een heldere ordening van vaardigheden en inhouden nodig (o.a. Meesterschapsteam MVT, 2022). Deze aspecten krijgen onvoldoende aandacht in de huidige landelijke doelen.

Doorlopende leerlijnen: de kerndoelen voor de onderbouw vo en de examenprogramma's sluiten onvoldoende op elkaar aan, wat de doorstroom van onderbouw naar bovenbouw, tussen schoolsoorten en naar het vervolgonderwijs belemmert. Ook bestaan er alleen kerndoelen voor Engels en dus niet voor de andere mvt. Om de doorstroom van onderbouw naar bovenbouw en vervolgonderwijs te verbeteren, is een heldere doorlopende leerlijn nodig, met aandacht voor de verschillende talen, schoolsoorten en leerwegen.
Toetsing: de huidige verdeling van de inhouden van de examenprogramma's over CE en SE is sterk onevenwichtig. Het CE toetst bovendien slechts bepaalde aspecten van leesvaardigheid en nodigt niet uit tot diep begrip van teksten. Dit heeft een ongewenste invloed op het onderwijs. Ook vraagt de kwaliteit van het SE om betere borging. Tussen scholen bestaan grote verschillen in programma's van toetsing en afsluiting (PTA's), zowel in inhoud als in weging. Daarbij worden vaak losse onderdelen, zoals grammatica of voortgangstoetsen, opgenomen zonder duidelijke koppeling aan de eindtermen. Er is daarnaast bij alle schoolsoorten gebrek aan afstemming tussen inhoud en vorm van examinering.

2.2 Toelichting op de examenprogramma's

Alle examenprogramma's mvt beginnen met een karakteristiek waarin de bedoeling en kenmerken van het leergebied en het specifieke taalvak beschreven staan. De karakteristiek is het fundament onder de inhouden beschreven in de eindtermen, die geordend zijn in (sub)domeinen. Deze ordening wordt schematisch weergegeven in het raamwerk.
In dit hoofdstuk lees je de verantwoording van de gemaakte keuzes in de verschillende onderdelen van de examenprogramma's: karakteristiek, raamwerk en eindtermen.

2.2.1 Toelichting op karakteristiek en raamwerk

Wat is een karakteristiek?
Een karakteristiek is een bondige tekst waarin op hoofdlijnen staat waar het vak over gaat. De karakteristiek weerspiegelt de inhoudelijke keuzes voor de eindtermen geordend in het raamwerk.

Hoe zijn de karakteristieken mvt opgebouwd?
Alle karakteristieken mvt beschrijven de hoofdboodschap van het leergebied mvt en van het specifieke taalvak, en daarmee de belangrijkste vernieuwingen voor de mvt.

Elke karakteristiek bestaat uit de volgende onderdelen:

- *Kenmerken van alle taalvakken*
  Dit deel is hetzelfde voor alle mvt en beschrijft wat het leergebied kenmerkt. Daarbij beschrijft het hoe de drie doeldomeinen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming een plek krijgen binnen het leergebied en wat de inhouden

van de taalvakken zijn. Ook is beschreven hoe het leergebied zich verhoudt tot verwante vakken.

- *Kenmerken van het specifieke taalvak*
  Dit deel beschrijft de kenmerken van het betreffende taalvak.
- *Het taalvak als schoolvak*
  Dit deel beschrijft de positie van het taalvak in de bovenbouw vo. Daarbij is ook aandacht voor hoe het vak voortbouwt op de onderbouw.
- *Het taalvak in de schoolsoorten en leerwegen*
  In dit deel staat een overzicht van de niveaus van het Europees Referentiekader (ERK) per taalvaardigheid waar leerlingen in de verschillende schoolsoorten en leerwegen naartoe werken. Voor elke schoolsoort en leerweg staat vervolgens globaal beschreven waaraan leerlingen werken.

Kern van het leergebied mvt en de vernieuwing
De bedoeling van het leergebied mvt is om leerlingen op te leiden tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste burgers. Dat is voorwaardelijk om effectief te kunnen deelnemen aan de communicatie in de internationale samenleving. Het bevordert ook hun zelfvertrouwen, zelfredzaamheid, reflectie en creativiteit bij het gebruik van een andere taal dan de eigen eerste taal. Het talenonderwijs wil leerlingen voorbereiden op het zelfstandig verder ontwikkelen van hun taalbeheersing in een levenslang perspectief.
Er zijn drie belangrijke vernieuwingen in de nieuwe examenprogramma's mvt die gelden voor alle taalvakken, schoolsoorten en leerwegen. We lichten ze hieronder kort toe.

Meer aandacht voor verschillende aspecten in de communicatie
De nieuwe examenprogramma's plaatsen het leren en gebruiken van de vreemde taal in een sociaal perspectief. Leerlingen hebben taal nodig om allerlei taken uit te voeren en doelen te bereiken, vaak in samenwerking. Om effectief te communiceren is veel meer nodig dan het correct gebruiken van woordenschat en taalstructuren, zoals het kunnen omgaan met taalconventies en cultuuruitingen, het afstemmen van het taalgebruik op doel en context, het kritisch omgaan met informatie en bronnen, en het passend overbrengen van inhoud. Dat vraagt om een holistische en geïntegreerde benadering van talenonderwijs (Piccardo en North, 2019): taal leren gaat niet primair over het ontwikkelen van taalvaardigheid als doel op zich, maar over het handelen in betekenisvolle situaties. Deze visie sluit direct aan bij het ERK, nader uitgewerkt in zijn geactualiseerde versie, het Companion Volume (Council of Europe, 2020; voor de Nederlandse vertaling: Nederlandse Taalunie, 2022).

Meer aandacht voor kennis over taal
Taal is een systeem dat een belangrijke functie heeft in de samenleving en onderdeel is van onze identiteit. Weten hoe taal werkt en welke effecten bepaalde keuzes in taalgebruik kunnen hebben, draagt bij aan effectieve en bewuste

communicatie en aan het nemen van meer regie over het eigen taal leren. Het verkennen van geografische en sociale taalvariatie, het ontdekken van de eigen talige rijkdom en van de relaties tussen talen, dialecten en sociolecten draagt niet alleen bij aan het leren, maar helpt ook een kritische houding te ontwikkelen ten opzichte van de rol en de sociale status van taalvariëteiten. Zich bewust worden van hoe taal in elkaar zit en welke rol taal in het persoonlijke en sociale leven heeft, kan daarnaast een positief effect hebben op de houding ten opzichte van talige en culturele diversiteit (Sierens et al., 2018).

Meer aandacht voor taal als uiting van cultuur
Taal en cultuur zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Culturele aspecten spelen een belangrijke rol in de communicatie. Om effectief en adequaat te kunnen communiceren in de samenleving, is inzicht in cultuurgebonden aspecten als conventies, gewoontes, waarden, tradities en sociaal-culturele en historisch-politieke achtergronden van groot belang (Schat et al., 2018). Het is dus belangrijk om deze aspecten te identificeren in bronnen en in de communicatie. Daarbij neemt fictie een belangrijke plaats in. Fictie stimuleert het zich kunnen verplaatsen in de context, de emoties en het gedrag van een personage of de auteur. Het draagt bij aan het ontwikkelen van empathie, zelfinzicht en sociaal inzicht, en is bij uitstek geschikt als bron voor het ontwikkelen van cultuurbewustzijn (Nussbaum, 2011; Schrijvers et al, 2016; Renkema, 2022).

Bovenstaande vernieuwingen komen veelal in alle schoolsoorten en leerwegen terug, op een manier die telkens is afgestemd op de leerlingen en het niveau van beheersing van de vreemde taal. Doelen, handelingen, thema's en contexten passen bij het ERK-niveau waar leerlingen aan werken in de betreffende taal. Ook wat betreft de informatievaardigheden en de nieuwe kennisinhouden rondom taal en cultuur zit er een opbouw van vmbo naar vwo:
In vmbo-bb ligt de nadruk op het verkennen van cultuurgebonden aspecten van taalgebruik, de relatie tussen de vreemde taal en andere talen, het verkennen van de eigen meertaligheid en het kennismaken met toegankelijke fictie in de vreemde taal.
In vmbo-kb krijgen leerlingen daarnaast inzicht in inhoud en context van fictie, en oefenen ze bij Engels met het doelgericht verwerven van relevante informatie uit bronnen.
Vanaf vmbo-gl/tl ontwikkelen leerlingen bij Engels ook inzicht in de effecten van taalgebruik in de communicatie, en leren ze ook bij Duits, Frans en Spaans informatie doelgericht te verwerven.
Bij havo en vwo leren leerlingen de bruikbaarheid van bronnen en van informatie in het Engels, Duits, Frans, Italiaans of Spaans te evalueren. Leerlingen verdiepen zich in fictie en literaire werken en krijgen inzicht in de inhoud, achtergrond en context ervan. Daarnaast is er bij Engels op de havo en het vwo aandacht voor geografische en sociale taalvariatie en voor verschillende registers.

In het vwo maken inzicht in effecten van taalgebruik en aandacht voor taalvariatie onderdeel uit van de programma's Duits, Frans, Italiaans en Spaans. Bij Chinees oefenen leerlingen in het vwo met het doelgericht verwerven van informatie. Taalvariatie en effecten van taalgebruik maken geen onderdeel uit van de examenprogramma's Chinees havo en vwo.
Zie ook de tabel in paragraaf 2.2.2.1 voor een schematisch overzicht van de verdeling van de eindtermen over de talen.

Wat is een raamwerk?
Welke inhouden moeten een plek krijgen in de examenprogramma's mvt? En hoe worden die inhouden precies geordend? Om dat inzichtelijk te maken, ontwikkelde de vakvernieuwingscommissie voor alle schoolsoorten en leerwegen één raamwerk, dat de basis vormt voor de programma's van alle taalvakken. Een raamwerk is een tabel met per schoolsoort en leerweg de inhouden die aan bod moeten komen, geordend naar domeinen en subdomeinen. Het geeft schematisch weer hoe de vakinhouden onderverdeeld worden in domeinen en subdomeinen. Daarnaast geeft het raamwerk een overzicht van de toewijzing van de (sub)domeinen aan het SE en/of CE.

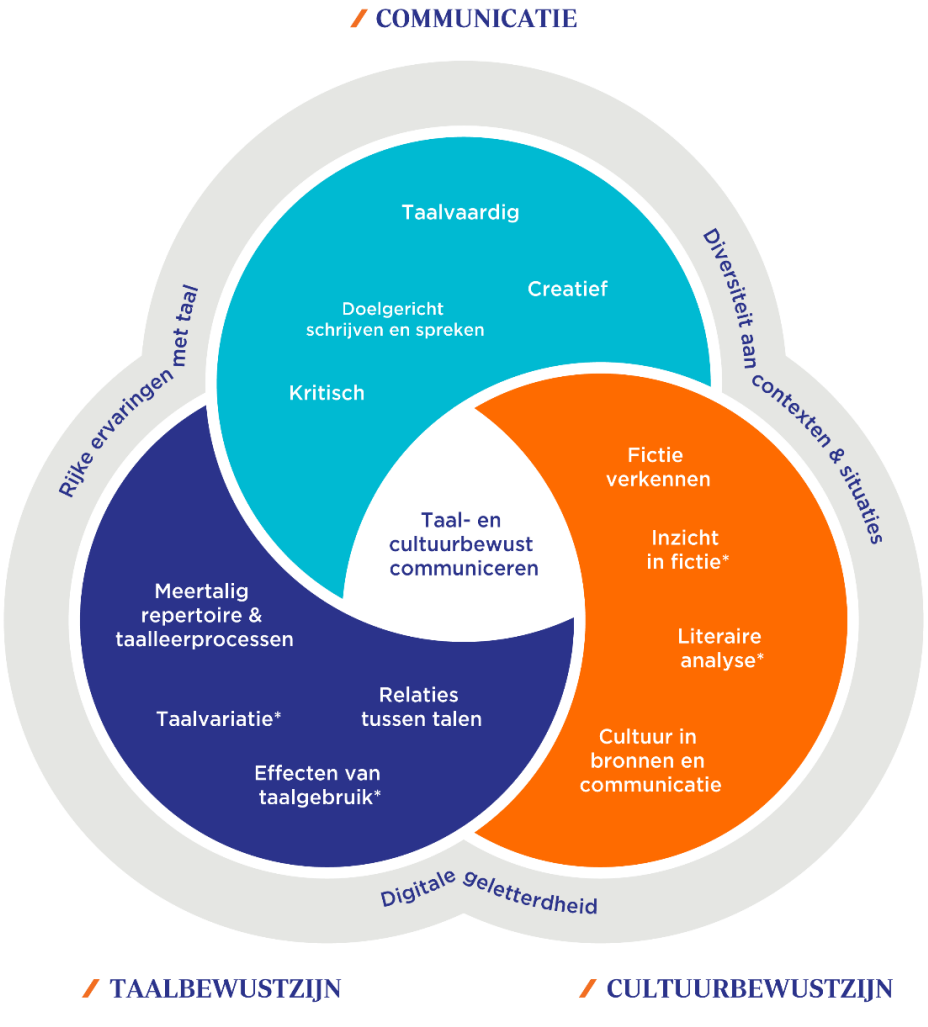
Het doel van het raamwerk is de inhouden binnen de examenprogramma's te structureren. Dat zorgt voor consistentie in structuur: binnen het vak zelf, tussen schoolsoorten en tussen verwante vakken. Hierdoor ontstaat een gezamenlijke architectuur voor de examenprogramma's van alle vakken en schoolsoorten.

Hoe is het raamwerk mvt opgebouwd?
De bovenbeschreven uitgangspunten, die in de karakteristieken zijn opgenomen, hebben geleid tot een raamwerk uitgewerkt in drie domeinen: Communicatie (domein A), Taalbewustzijn (domein B) en Cultuurbewustzijn (domein C). De drie domeinen zijn nauw met elkaar verweven: alle inhouden zijn nodig voor het slagen van de communicatie.

Domeinindeling	Titel (sub)domein
Domein A	**Communicatie**
Subdomein A1	Rijke ervaringen met taal
Subdomein A2	Receptie
Subdomein A3	Productie en interactie
Domein B	**Taalbewustzijn**
Subdomein B1	Taal als fenomeen
Subdomein B2	Taal en individu
Domein C	**Cultuurbewustzijn**
Subdomein C1	Cultuur in fictie
Subdomein C2	Cultuur in de maatschappij

Dit raamwerk geldt voor alle moderne vreemde talen. Het aantal eindtermen en hun uitwerkingen verschillen per taal en per schoolsoort/leerweg, om zo recht te doen aan de eigenheid van de betreffende taal en aan de relevantie en haalbaarheid binnen de betreffende schoolsoort.

De ordening van de inhoud van het leergebied mvt in beeld
Inhoud en opbouw van de geactualiseerde examenprogramma's mvt in drie domeinen en hun onderlinge samenhang zijn in onderstaande visualisatie zichtbaar:

*Domeinen specifiek horend bij een taal en leerweg, zie bijgevoegde tabel

Domein	EN	FR	DU	ES	IT	CH
Taalvariatie	H/V	V	V	V	V	
Effecten van taalgebruik	GL/TL, H/V	V	V	V	V	
Literaire analyse	H/V	H/V	H/V	H/V	H/V	H/V
Inzicht in fictie	≠ BB	≠ BB	≠ BB	≠ BB	H/V	H/V

Legenda

H = havo **V** = vwo **–** = niet van toepassing **GL/TL** = vmbo gl/tl
≠ BB = geldt voor alle niveaus behalve vmbo-bb

In deze schematische visualisatie worden de drie domeinen Communicatie, Taalbewustzijn en Cultuurbewustzijn door drie cirkels gerepresenteerd. In elke cirkel is de inhoud van het domein in enkele kernwoorden weergegeven. De inhouden die niet voor alle schoolsoorten en leerwegen gelden, zijn van een asterisk voorzien. De drie domeinen zijn nauw met elkaar verbonden, dat is zichtbaar in het middengedeelte van de figuur. Alle inhouden uit de drie domeinen zijn namelijk nodig voor het slagen van de communicatie. Wie taal- en cultuurbewust communiceert, houdt rekening met het perspectief van de gesprekspartners, is zich bewust van de eigen taalbeheersing en het eigen taalgebruik en de effecten van taal op de ontvangers, is zich bewust van hoe cultuuraspecten de communicatie kunnen beïnvloeden en houdt er rekening mee. Rijke ervaringen met de doeltaal in een diversiteit aan contexten en situaties en het kritisch omgaan met digitale middelen zijn voorwaardelijk om deze competenties te ontwikkelen.

2.2.2 Keuzes in inhoud per domein en subdomein

In deze paragraaf lopen we de verschillende domeinen en subdomeinen langs en lichten we de voornaamste gemaakte keuzes toe.

Domein A – Communicatie
In dit domein staan communicatieve taalvaardigheden centraal. Deze worden in samenhang uitgewerkt met kennis en vaardigheden uit de domeinen Taalbewustzijn en Cultuurbewustzijn. Daarbij is er aandacht voor afstemming op doel, publiek, context en medium bij het overbrengen van informatie. Door bewust en passend te leren communiceren, werken leerlingen aan hun kritische, creatieve en sociale vaardigheden.
Waar beheersingsdoelen gelden, zijn de eindtermen afgestemd op haalbare en tegelijk uitdagende ERK-niveaus. De relevante ERK-bandbreedte wordt per taal, taalvaardigheid en schoolsoort vermeld in de karakteristieken.
Domein A omvat drie subdomeinen: rijke ervaringen met taal, receptie en productie/interactie.

Subdomein A1 – Rijke ervaringen met taal
Leerlingen lezen, beluisteren en bekijken een gevarieerd aanbod aan bronnen in de doeltaal en experimenteren met die taal op een persoonlijke en creatieve manier. Deze eindtermen bestaan uit ervaringsdoelen en kunnen daardoor drempelverlagend werken.
De blootstelling aan diverse auditieve, audiovisuele en schriftelijke informerende, betogende en amuserende bronnen helpt leerlingen taalvaardigheid en kennis van cultuurgebonden aspecten te ontwikkelen. Daarnaast verwoorden zij ideeën, ervaringen en gevoelens in creatieve vormen, zoals posters, gedichten, liedteksten, verhalen of video's.

Subdomein A2 – Receptie
Leerlingen begrijpen hoofd- en bijzaken, standpunten, redeneringen, taalconventies en cultuuruitingen in multimediale bronnen. De vereiste mate van begrip sluit aan bij de relevante ERK-niveaus. Verworven informatie wordt doelgericht overgebracht.
Bij alle programma's Engels, vanaf vmbo-gl/tl bij Duits, Frans, Italiaans en Spaans en bij Chinees op het vwo is ook een eindterm opgenomen over informatievaardigheden. Leerlingen selecteren informatie doelgericht en beoordelen de relevantie en bruikbaarheid ervan.

Subdomein A3 – Productie en interactie
Dit subdomein omvat spreken, mondelinge interactie en schriftelijke communicatie. Voor vmbo-bb geldt de laatste alleen voor Engels.
Bij spreken ligt de nadruk op informeren, vertellen, interpreteren en beargumenteren, afhankelijk van het ERK-niveau. Evenals bij mondelinge interactie stemmen leerlingen hun taalgebruik en gedrag af op doel, publiek, context en medium.
Schriftelijke communicatie omvat formele en informele, online en offline teksten. Het gaat daarbij om informerende, narratieve en betogende teksten, afhankelijk van het vereiste ERK-niveau. Leerlingen gebruiken passende registers en conventies en stemmen hun taalgebruik af op communicatiepartners, gebruikmakend van inzichten uit de domeinen B en C.

ERK-niveaus en plusniveaus
De eindtermen zijn uitgewerkt voor de ERK-niveaus A1 tot en met C1. De gekozen niveaus zijn gebaseerd op onderzoek, praktijkervaringen en feedback van leraren. Voor sommige talen en vaardigheden zijn plusniveaus (A2+, B1+, B2+) vastgesteld. Deze vallen nog binnen de bandbreedte van het betreffende ERK-niveau, maar vertonen kenmerken van het volgende niveau. Ten opzichte van het betreffende ERK-niveau kan een plusniveau zich kenmerken door bijvoorbeeld een grotere mate van zelfstandigheid, gemak of doeltreffendheid in de interactie, een bredere woordenschat of iets complexere onderwerpen. Daarom worden plusniveaus vermeld in de karakteristieken om nader uitgewerkt te kunnen worden in onderwijs, toetsing en syllabi.

Domein B – Taalbewustzijn
Dit domein richt zich op kennis over taal en taalgebruik. Leerlingen krijgen inzicht in taalsystemen, taalvariatie, taal leren en de invloed van taal op individu en maatschappij. Het domein bestaat uit twee subdomeinen: taal als fenomeen en taal en individu.

Subdomein B1 – Taal als fenomeen
Leerlingen ontwikkelen metalinguïstische kennis over en inzicht in taalvariatie en taalgebruik. Ze onderzoeken de relatie tussen de doeltaal en andere talen en de positie van de doeltaal in de wereld. Op het vwo (bij Engels ook op de havo)

verkennen ze kenmerken van geografische en sociale taalvariatie en van verschillende registers. Ook leren zij hoe keuzes in woorden, zinnen, toon en stijl de communicatie beïnvloeden en passen zij deze kennis toe bij receptieve en productieve taalvaardigheden.

Subdomein B2 – Taal en individu
Dit subdomein richt zich op taal in relatie tot de leerling zelf. Leerlingen worden zich bewust van hoe talen leren werkt, evalueren aanpakken en voortgang van hun eigen taalleerproces en verwoorden eigen behoeften in relatie tot levenslang leren. Daarnaast verkennen ze de relatie tussen meertalig repertoire, identiteit en de sociale waardering van talen en taalvariëteiten, en tussen het gebruik van de doeltaal en identiteit in gebieden waar de doeltaal een voertaal is. Zij doen ervaringen op met het inzetten van het eigen meertalige repertoire om de communicatie te bevorderen en om te leren.
Ook verwerven zij inzicht in de rol van digitale middelen in de communicatie en wat de mogelijkheden en beperkingen ervan zijn. En zij reflecteren op hun ervaringen met de doeltaal in relatie tot hun eigen sociale leven en hun loopbaanontwikkeling.

De eindtermen van domein B lenen zich vaak voor een taaloverstijgende aanpak. Afstemming tussen taalvakken in onderwijs en toetsing wordt daarom sterk aanbevolen.

Domein C – Cultuurbewustzijn
Cultuurbewustzijn is essentieel voor betekenisvolle communicatie in een diverse samenleving. Leerlingen ontwikkelen inzicht in waarden, gewoonten, tradities, conventies en sociaal-culturele en historisch-politieke achtergronden.
Het domein benadert cultuur vanuit twee invalshoeken: een specifieke focus op fictie en een bredere focus op bronnen en communicatie.
Fictie bevordert empathie, zelfinzicht, sociaal inzicht en cultuurbewustzijn. Daarnaast ondersteunt fictie de ontwikkeling van taalvaardigheid, taalkennis, interculturele competentie en literaire competentie.
Door cultuuruitingen te herkennen en te interpreteren leren leerlingen begrijpen hoe cultuur communicatie, sociale rollen en perspectieven beïnvloedt. Zo ontwikkelen zij culturele, talige en burgerschapscompetenties, evenals analyse-, interpretatie- en reflectievaardigheden.

Subdomein C1 – Cultuur in fictie
Leerlingen doen ervaringen op met diverse vormen van fictie in de doeltaal. Vanaf vmbo-kb leren zij fictie waarderen vanuit maatschappelijke en psychologische perspectieven en vanuit de context waarin fictie is ontstaan, evenals vanuit hun persoonlijke beleving.
Op de havo en het vwo interpreteren leerlingen de boodschap en de betekenis van literaire werken uit diverse perioden. Op het vwo analyseren ze literaire werken met behulp van literaire middelen en leggen ze een relatie met de historische en culturele context ervan.

In de uitwerking van dit subdomein zijn kenmerken uit de niveaus van literaire competentie verwerkt die van leerlingen wordt verwacht (Witte, 2008; zie voor een beknopte omschrijving ook de website www.lezenvoordelijst.nl). Dit om aan te sluiten bij het competentieniveau waar ze bij het schoolvak Nederlands aan werken. De kwalitatieve eisen in de eindtermen maken een afzonderlijke kwantitatieve leesnorm overbodig, omdat de doelen alleen bereikt kunnen worden via ruime ervaring met fictie en literatuur.

Subdomein C2 – Cultuur in de maatschappij
Leerlingen leren culturele kenmerken in bronnen en in de communicatie te onderscheiden en er betekenis aan te geven. Zij leren deze inzichten te gebruiken bij het interpreteren van nieuwe bronnen. Zij reflecteren op de invloed van normen, overtuigingen en gewoonten op communicatie, en op hoe stereotypering en misverstanden voorkomen kunnen worden.

Samenhang in de inhouden
De inhouden binnen de drie domeinen hangen sterk met elkaar samen en versterken elkaar (zie ook de visualisatie op Cp.14). Zo zijn de inhouden van domeinen B en C medebepalend voor het slagen van de communicatie (o.a. Meesterschapsteam MVT, 2022). Anderzijds kunnen bronnen binnen domein A over thema's gaan die gerelateerd zijn aan taal- en cultuurbewustzijn, en voeding bieden om het begrip van taal, taalgebruik, taalvariatie en cultuurgebonden aspecten in taal te verdiepen. In de uitwerking van de eindtermen in domein A wordt dat ook vermeld, bijvoorbeeld als het gaat om het herkennen en uitleggen van houdingen, standpunten en cultuuruitingen of het inzetten van passend taalgebruik.

Met de inhouden van domein B worden leerlingen voorbereid om zelfstandig hun eigen taalbeheersing verder te ontwikkelen, die ze in de communicatie kunnen inzetten. Een taalbewuste leerling zal naar verwachting, adequater kunnen inspelen op een gespreksgenoot in een al dan niet meertalige context, bronnen beter begrijpen en interpreteren en talige structuren sneller doorzien, en daarbij digitale hulpmiddelen kritisch inzetten. Bij discussies en in de samenwerking zullen leerlingen bewust openstaan voor het zoeken naar talige oplossingen.

Bij het waarnemen van cultuurgebonden aspecten in de communicatie en in bronnen vergaren leerlingen kennis over taalgebruik en de werking van taal op de ontvanger. Leerlingen verwerven inzichten in talige en culturele fenomenen, en ervaren talige en culturele aspecten in de maatschappij en hoe taal en cultuur henzelf raakt. Daarbij is de scheidslijn tussen cultuur en taal veelal niet scherp te trekken: culturele uitingen hebben vaak ook een talige kant en talige uitingen weerspiegelen op hun beurt vaak ook socioculturele aspecten. Cultureel gekleurde bronnen en taken kunnen dan ook uitstekend als voeding dienen voor de ontwikkeling van taalbewustzijn. Tegelijkertijd helpt taalbewustzijn om cultuur beter te herkennen en te begrijpen. In de uitwerking van de eindtermen komt de samenhang tussen de inhouden van de drie domeinen terug. Zo verwijst

bijvoorbeeld de uitwerking van de eindterm over gespreksvaardigheid in domein A naar domein C als het gaat om 'afstemmen van taalgebruik en non-verbale communicatie op socio-culturele gebruiken en het perspectief van de gesprekspartner'. En ook in de eindterm over meertalig repertoire zijn er verwijzingen naar zowel domein A en C.

2.2.3 Taalspecifieke invulling

Voor elke taal zijn soms binnen de gezamenlijke architectuur specifieke inhoudelijke keuzes gemaakt. Dit betreft zowel de keuze van ERK-niveaus waaraan leerlingen werken, als het opnemen van bepaalde eindtermen en specifieke accenten in de formulering van de eindtermen. Hieronder beschrijven we kort de keuzes per taal.

Chinees

Schriftelijke communicatie

In de schriftelijke communicatie maken de eindtermen onderscheid tussen het digitale en het handmatige gebruik van karakters. Het laatste wordt alleen op het vwo verwacht, op een zeer elementair niveau.

Doelgericht selecteren en verwerven van informatie

Deze eindterm is in verband met het benodigde taalvaardigheidsniveau alleen voor vwo van toepassing.

Relatie tussen Chinees en andere talen

Zowel bij havo als bij vwo verkennen leerlingen de achtergrond en de opbouw van het Chinese karakterschrift dat, samen met het Hanyu Pinyin-transcriptiesysteem, een uniek aspect van de Chinese taal is.

Taalvariatie en effecten van taalgebruik

Deze inhouden zijn in verband met het benodigde taalvaardigheidsniveau niet van toepassing voor Chinees.

Fictie / literatuur

Vanwege het elementaire leesniveau in het Chinees bij zowel havo als vwo zullen leerlingen meestal gebruik moeten maken van ondersteuning, zoals vertalingen en ondertiteling. Daarbij kunnen ook fictie- en literaire werken worden aangeboden van Chinese immigranten die niet alleen in de doeltaal schrijven. Werken hoeven dus niet per se oorspronkelijk in het Chinees geschreven te zijn, maar dienen wel afkomstig te zijn van Chinese auteurs of makers.

Inzicht in literaire teksten uit diverse perioden

Het ontwikkelen van zelfs een zeer elementaire Chinese taalvaardigheid vraagt voor havoleerlingen relatief gezien meer tijd en inspanning dan voor vwo-leerlingen, terwijl het aantal eindtermen in Domein C hetzelfde blijft. Er is daarom voor havoleerlingen gekozen voor een kleiner en minder gevarieerd aanbod aan literaire teksten dan voor vwo-leerlingen, zodat er extra tijd vrijkomt voor de taalvaardigheden.

Duits, Frans, Spaans en Italiaans

Schriftelijke communicatie

Voor schriftelijke communicatie is voor Duits, Frans en Spaans geen eindterm opgenomen voor vmbo-bb, in verband met relevantie voor de doelgroep en in relatie tot de beperkte ontwerpruimte.

Doelgericht verwerven van informatie

Deze eindterm geldt in verband met het benodigde taalvaardigheidsniveau alleen voor vmbo-gl/tl, havo en vwo. Voor Italiaans geldt het voor havo en vwo.

Taalvariatie en effecten van taalgebruik

Deze inhouden zijn in verband met het benodigde taalvaardigheidsniveau alleen voor vwo van toepassing.

Engels

Informatievaardigheden

De blootstelling aan Engelstalige bronnen buiten school – van sociale media tot films en allerlei vormen van digitale teksten – is groot. Dat maakt het kritisch kunnen beoordelen van de relevantie en betrouwbaarheid van de informatie en van de bron een belangrijke vaardigheid in het sociale leven van de leerlingen. Daarom is de formulering van de betreffende eindterm bij Engels op de havo en het vmbo uitgebreider dan bij de andere talen. In tegenstelling tot de andere talen is deze eindterm ook voor vmbo-kb en -bb opgenomen, in een passende vorm voor de doelgroep.

Schriftelijke communicatie

Vanwege het belang van het Engels in het sociale leven zijn elementaire vormen van schriftelijke interactie opgenomen in alle leerwegen van het vmbo, inclusief vmbo-bb.

Taalbewustzijn in het vmbo

De examenprogramma's van alle leerwegen van het vmbo besteden aandacht aan de invloed van het Engels op de Nederlandse taal en aan verschillen in uitspraak tussen Engelstalige en niet-Engelstalige sprekers.

Vanaf vmbo-gl/tl leren leerlingen verschillen in keuzes in woorden, zinnen, toon en stijl te herkennen en te beschrijven, evenals hun effect op de ontvanger. Zij gaan er ook zelf mee experimenteren in hun mondelinge en schriftelijke taalgebruik. Bij andere talen zijn deze inhouden alleen van toepassing voor het vwo.

Taalbewustzijn op de havo en het vwo

Bij havo en vwo is er aandacht voor de positie die Engels in de wereld inneemt ten opzichte van andere talen en voor de status van Engels als moedertaal, officiële of vreemde taal in verschillende landen. Ook verkennen havoleerlingen geografische en sociale taalvariatie en verschillende registers in het Engels.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de eindtermen met een specificatie per taal, schoolsoort en leerweg.

Domein	Sub-domein	Eindtermen	Engels	Duits, Frans, Italiaans h/v, Spaans	Chinees h/v
A Communicatie	Rijke ervaringen met taal	1. De leerling doet ervaring op met een rijk aanbod aan talige bronnen in het [TAAL] op een passend taalniveau. 2. De leerling gebruikt de [TAAL] taal op een creatieve en persoonlijke manier.	Alle talen en schoolsoorten		
	Receptie	3. De leerling toont begrip van de inhoud van auditieve en audiovisuele bronnen in de [TAAL] taal. 4. De leerling toont begrip van de inhoud van schriftelijke bronnen in de [TAAL] taal.	Alle talen en schoolsoorten		
		5. De leerling verwerft doelgericht informatie uit diverse bronnen in de [TAAL] taal.	bb kb gl/tl	gl/tl havo	vwo
		De leerling verwerft doelgericht informatie uit diverse bronnen in de [TAAL] taal en evalueert deze.	havo vwo	vwo	
	Productie en interactie	6. De leerling spreekt in het [TAAL], afgestemd op doel, publiek en context.	Alle talen en schoolsoorten		
		7. De leerling voert gesprekken in het [TAAL], afgestemd op doel, gesprekspartners, context en medium.			
		8. De leerling schrijft in het [TAAL], afgestemd op doel, publiek, context en medium.	bb kb gl/tl havo vwo	kb gl/tl havo vwo	havo (digitaal) vwo (handmatig/ digitaal)

B Taalbewustzijn	**Taal als fenomeen**	9. De leerling verkent de relatie tussen het [TAAL] en andere talen (vmbo) De leerling onderzoekt en reflecteert op de relatie tussen [TAAL] en andere talen (havo/vwo)	Alle talen en schoolsoorten		
		10. De leerling verkent en onderzoekt verschillende variëteiten van en binnen het [TAAL].	havo vwo	vwo	n.v.t.
		11. De leerling toont inzicht in en reflecteert op het effect van keuzes in [TAAL] taalgebruik in relatie tot het doel en de beoogde impact op de ontvanger.	gl/tl havo vwo	vwo	n.v.t.
	Taal en individu	12. De leerling verkent passende aanpakken voor het leren van [TAAL] nu en in de toekomst. (vmbo) De leerling reflecteert op taalleerprocessen in relatie tot levenslang leren. (havo/vwo)	Alle talen en schoolsoorten		
		13. De leerling verkent het eigen en andermans meertalige repertoire en de rol van het [TAAL] daarin.			
		14. De leerling verkent de mogelijkheden en beperkingen van digitale middelen in een vreemde taal.			
		15. De leerling gebruikt ervaringen, interesses en kwaliteiten bij de eigen loopbaanontwikkeling.			

C Cultuurbewustzijn	Cultuur in fictie	16. De leerling doet ervaring op met verschillende vormen van fictie in de [TAAL] taal.	Alle talen en schoolsoorten		
		17. De leerling toont inzicht in inhoud en context van fictie en verkent de relatie met de eigen context.	kb gl/tl havo vwo	kb gl/tl havo vwo	havo vwo
		18. De leerling toont inzicht in literaire teksten uit diverse perioden.	havo vwo	havo vwo	havo vwo
	Cultuur in de maatschappij	19. De leerling toont inzicht in cultuurgebonden aspecten in bronnen in relatie tot gebieden waar [TAAL] een voertaal is. 20. De leerling onderscheidt cultuurgebonden aspecten in communicatie in het [TAAL] en reflecteert op hoe deze de communicatie beïnvloeden.	Alle talen en schoolsoorten		

2.2.4 Doorlopende leerlijn onderbouw-bovenbouw vo

De definitieve conceptkerndoelen voor Engels en mvt zijn in november 2025 opgeleverd. Tijdens het ontwikkelproces heeft afstemming plaatsgevonden tussen het kerndoelenteam en de vakvernieuwingscommissie met als doel de kerndoelen en de eindtermen zoveel mogelijk op elkaar aan te laten sluiten. Beide programma's bestaan uit de domeinen Communicatie, Taalbewustzijn en Cultuurbewustzijn. Vanwege het kader van de werkopdracht zijn de domeinen Taalbewustzijn en Cultuurbewustzijn binnen de kerndoelen gecombineerd tot een gezamenlijk domein, namelijk Taal- en cultuurbewustzijn. De kerndoelen en eindtermen binnen de domeinen sluiten waar mogelijk op elkaar aan. Voor sommige inhouden van taal- en cultuurbewustzijn wordt globaal een basis gelegd in de onderbouw. In de bovenbouw worden deze inhouden uitgebreid en verdiept. Zo focust taalbewustzijn in de onderbouw van het vo zich met name op taalleerproces en meertaligheid (kerndoelen 36A en 39A), terwijl er in de bovenbouw ook aandacht is voor andere inhouden van taalbewustzijn zoals relaties tussen talen en effecten van taalgebruik. In de bovenbouw Duits, Engels, Frans, Italiaans en Spaans vwo en bij Engels havo komt taalvariatie erbij.

Fictie komt in de onderbouw niet expliciet voor in het onderdeel cultuurbewustzijn. Fictie is opgenomen als onderdeel van de kerndoelen *ervaringen met rijk*

taalaanbod, *kijk- en luistervaardigheid en leesvaardigheid*. In havo/vwo Engels komt daar nog het *onderscheiden van tekstsoorten en tekstkenmerken* bij. Literatuur wordt niet genoemd in de kerndoelen.
In de bovenbouw vindt er een verdieping plaats met accenten passend bij het ERK-niveau en de doelgroep. Fictie is opgenomen als onderdeel van cultuurbewustzijn in subdomein C1. Leerlingen gaan aan de slag met het interpreteren van fictie-teksten en leggen verbanden met hun eigen leefwereld. In havo en vwo maken leerlingen ook kennis met literaire werken. Dit vraagt om een hogere mate van cognitieve verwerking vanwege de vaak grotere diepgang en artistieke kwaliteit van de teksten. Bij havo is er aandacht voor analyse van verhaallijnen, thema's en personages in relatie tot de culturele context van het werk. Op vwo komt daar ook aandacht voor literaire middelen, stijlelementen en taalgebruik bij.

2.2.5 Doorstroom naar vervolgonderwijs

Doorlopende, afgestemde leerlijnen in het onderwijs zijn van belang voor het wisselen en doorstromen tussen sectoren, schoolsoorten en leerwegen. Dit bevordert kansengelijkheid voor leerlingen uit minder kansrijke milieus (Ağırdağ et al., 2021). De examenprogramma's bieden doorlopende leerlijnen vanuit drie perspectieven: aansluiting bij de kerndoelen (zie paragraaf hierboven), aansluiting tussen schoolsoorten en leerwegen, en aansluiting op het vervolgonderwijs.

Aansluiting tussen schoolsoorten
Bij het opstellen van de conceptexamenprogramma's is rekening gehouden met de verschillen tussen schoolsoorten. Dit is zichtbaar in de uitwerking van de eindtermen, die per schoolsoort en taal verschillen in mate van complexiteit, verdieping, abstractie en type context, zie ook hoofdstuk 2.3.1. De gemeenschappelijke architectuur en samenhang tussen de eindtermen maken de overgang naar een andere schoolsoort relatief eenvoudig: leerlingen krijgen te maken met vergelijkbare onderdelen, maar dan in de context van het desbetreffende niveau.

Aansluiting vervolgonderwijs
Domein A: Communicatie
Een van de uitgangspunten bij het vaststellen van de ERK-niveaus was het faciliteren van een goede doorstroom naar het vervolgonderwijs. Een ander uitgangspunt was het aansluiten bij de praktijk en de mogelijkheden van leerlingen: de ERK-niveaus moesten haalbaar en uitdagend zijn. Bij de meeste talen en schoolsoorten ontstond hierdoor een logische doorlopende leerlijn.
Bij Engels op het vmbo gl/tl bleek uit de praktijk dat het ERK-niveau dat leerlingen daar halen volgens de docenten gelijk of hoger ligt dan de niveaus op het mbo. Op het gebied van gespreksvaardigheid wordt dit ondersteund door de resultaten van het onderzoek naar eindniveaus gesprekvaardigheid in het voortgezet onderwijs, waarin SLO in samenwerking met Cambridge Assessment de prestaties van leerlingen heeft onderzocht (Fasoglio & Tuin, 2017). Daarnaast zijn de ERK-niveaus voor luisteren en lezen voor vmbo-gt 4 uiteindelijk vastgesteld op respectievelijk

B1+ en B1-niveau. Het mbo-4 examen is op B1-niveau. Leerlingen die extra uitdaging willen, kunnen het mbo-4 examen ook afsluiten op B2-niveau, dus op een hoger niveau dan dat van vmbo-gt 4. Tegen deze achtergrond is het relevant om de mbo-programma's nader te bekijken.
Het opnemen van informatievaardigheden in domein A laat leerlingen oefenen met een cruciale vaardigheid in het vervolgonderwijs, waar studenten zelfstandig wetenschappelijke of praktijkgerichte informatie zullen moeten verzamelen, beoordelen en verwerken.

Domeinen B en C
De kennis en vaardigheden die leerlingen opdoen binnen de domeinen Taalbewustzijn en Cultuurbewustzijn kunnen zij gebruiken in hun verdere onderwijsloopbaan. Zo maken ze binnen de eindterm taalleerproces kennis met mogelijkheden om hun talenkennis uit te breiden tijdens hun vervolgopleiding in het kader van een leven lang leren. Daarnaast doen ze via loopbaanoriëntatie specifieke kennis en vaardigheden op die ze kunnen toepassen binnen hun studie. Door de inhouden van domein C maken leerlingen kennis met culturele diversiteit en andere perspectieven en werken ze aan hun interculturele communicatieve competentie. Deze vaardigheden kunnen ze onder meer gebruiken om samen te werken in interculturele / internationale studiecontexten. Daarnaast draagt de literaire analyse op het vwo bij aan de academische vaardigheden die van belang zijn in het wetenschappelijk onderwijs.

2.2.6 Aandacht voor doeldomeinen
Het funderend onderwijs heeft een belangrijke functie in het toerusten van leerlingen voor de huidige en toekomstige samenleving. Het beoogt alle leerlingen, ongeacht hun potentie, interesse, ambitie of achtergrond, gelijke kansen te bieden om ervaringen op te doen, kennis, vaardigheden en houdingen te ontwikkelen en doelen te bereiken. Dit komt tot uitdrukking in drie doeldomeinen waarop het funderend onderwijs is gericht, dus ook in de bovenbouw van het vo: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming (Ağirdağ et al., 2021).

- Kwalificatie: leerlingen realiseren hun potentieel en kwalificeren zich voor vervolgstudie en beroep.
- Socialisatie: leerlingen zijn bekend met culturen en verbinden zich daarmee.
- Persoonsvorming: leerlingen doen ervaringen op die aanzetten tot nadenken over henzelf als persoon in de wereld.

Deze drie doeldomeinen worden in het onderwijs in onderlinge samenhang gerealiseerd. Het gaat hier om drie werkdefinities van doeldomeinen en nadrukkelijk niet om onderwijskundige definities. Ook in de mvt-programma's is er aandacht voor al deze drie doeldomeinen.

Kwalificatie
Talenkennis vergroot de kansen in vervolgopleidingen (bijvoorbeeld bij het raadplegen van internationale bronnen of tijdens een stage in het buitenland) en bij beroepskeuze – denk daarbij aan internationale samenwerking, interculturele communicatie of het gebruik van beroepsgerichte vaktaal. Met name in domein A zijn kwalificerende aspecten als de ontwikkeling van taalvaardigheden en het kritisch omgaan met informatie sterk gepositioneerd. Daarnaast versterkt kennis over taal (domein B) de taalvaardigheid en het eigen taalleerproces, in zowel de doeltaal als in de moedertaal (Sierens et al., 2018), door de samenhang te laten zien tussen vorm, betekenis en communicatieve functies. Inzicht in de relaties tussen talen, hun geografische spreiding en hun positie in de wereld is belangrijk voor de deelname aan de internationale communicatie. Ook leren leerlingen de beperkingen en mogelijkheden van digitale middelen te zien en deze gericht en kritisch in te zetten in de communicatie en bij het leren. Deze kennis en vaardigheden zijn relevant bij veel opleidingen en beroepen.

Socialisatie
Een belangrijk aspect van socialisatie is een oriëntatie op verschillende culturen, praktijken en tradities en het vermogen om zich daartoe te verhouden (Ağırdağ et al., 2020). De inhouden van domein B en C dragen bij aan de ontwikkeling van de leerlingen als wereldburgers. Zij ervaren de rijkdom van een breed talig repertoire, ontdekken de impact van taal in de maatschappij en leren vanuit verschillende perspectieven naar talige en culturele diversiteit te kijken. Ook ontwikkelen zij inzicht in geografische en sociale variatie in taal en cultuur en in de meertaligheid van de samenleving. Leerlingen leren hoe zij rekening kunnen houden met verschillende talige en culturele kenmerken om de communicatie te bevorderen. Daarbij is de inzet van de eigen meertaligheid een belangrijke ingang tot wereldburgerschap (Council of Europe, 2022; Duarte, 2022).

Persoonsvorming
Ook de persoonlijke ontwikkeling krijgt expliciete aandacht in de geactualiseerde examenprogramma's mvt. Bij persoonsvorming gaat het om het ontwikkelen van een eigen positie en kritisch vermogen om als persoon verantwoordelijk in de wereld te staan (Ağırdağ et al., 2020). Binnen de vernieuwde curricula mvt leren leerlingen over zichzelf en hun eigen mogelijkheden als het gaat om talen en culturen. Zij krijgen zicht op hun eigen taalvaardigheid en leren zelfstandig stappen te zetten om die verder te ontwikkelen, ook na afronding van hun schoolcarrière. Zij reflecteren op hoe zij zich tot talige en culturele diversiteit verhouden. Zij verkennen hun kwaliteiten, voorkeuren en interesses als het gaat om taal en het leren van talen. Dit alles leidt naar verwachting tot een open en nieuwsgierige houding ten aanzien van taal, het leren van talen en talige diversiteit (Sierens & Van Avermaet, 2014).

2.2.7 Samenhang tussen vakken

Afstemming tussen mvt, Nederlands en Fries
Tijdens het actualisatietraject is er voortdurend afstemming geweest tussen mvt, Nederlands en Fries om de samenhang tussen deze verwante taalvakken te optimaliseren. Bijvoorbeeld met betrekking tot de domeinindeling, eventueel overlappende inhouden en hun ordening binnen de raamwerken. Ook is gewerkt aan een gezamenlijke begrippenlijst, zodat de omschrijvingen van gedeelde begrippen in de karakteristiek en eindtermen overeenkomen.

2.3 Toelichting op de eindtermen

Wat zijn eindtermen?
Een eindterm is een wettelijk doel, waarin staat beschreven welke ervaringen leerlingen opdoen en welke kennis en vaardigheden ze aan het einde van het voortgezet onderwijs minimaal ontwikkeld moeten hebben.

In de eindtermen worden verschillende typen doelen uitgewerkt:

- *beheersingsdoelen* – deze beschrijven de te realiseren leeropbrengsten: minimale streefwaarden met betrekking tot kennis en vaardigheden.
- *ervaringsdoelen* – deze beschrijven welke inspanning van een leerling wordt verwacht met het oog op ervaringen of expressieve reacties.

In de praktijk is soms ook sprake van een hybride uitwerking van eindtermen: één eindterm bevat een beschrijving van zowel leeropbrengsten als van ervaringen.

Hoe zijn eindtermen opgebouwd?
De eindtermen zijn concreter dan in de huidige examenprogramma's. De eindtermen kennen een vaste opbouw:

- *Doelzin* – deze omvat het hele doel en begint altijd met 'De leerling'. De doelzin beschrijft de leerinhoud, denkactiviteiten en/of het waarneembare gedrag.
- *Uitwerking* – hierin worden de leerinhouden en/of de context verder uitgewerkt. Ook de omstandigheden waarin en de middelen waarmee het leren plaatsvindt, kunnen hier een plek krijgen. De uitwerking start altijd met 'Het gaat hierbij om'.

Doelzin en uitwerking vormen samen een logisch, consistent en afgebakend geheel.

Naast de doelzin en de uitwerkingen zijn illustraties uitgewerkt bij elke eindterm. Deze starten met 'Te denken valt aan'. Omdat alleen de doelzin en de uitwerking een wettelijke status krijgen, moeten de formuleringen daarvan ook zonder de 'Te denken valt aan' te begrijpen zijn. De illustraties zijn voorbeeldmatig van aard en geven inzicht in de lesactiviteiten of probleemstellingen waaraan gedacht kan worden.

2.3.1 Differentiatie tussen de schoolsoorten/leerwegen

De conceptexamenprogramma's voor Arabische, Chinese, Duitse, Engelse, Franse, Italiaanse, Russische, Spaanse en Turkse taal en cultuur zijn ontwikkeld op basis van hetzelfde raamwerk en dezelfde basiseindtermen. De uiteindelijke set eindtermen verschilt echter per taal en schoolsoort. Dit heeft te maken met de verschillen in onderwijsbehoeften tussen schoolsoorten en leerwegen, maar ook met de kenmerken van de verschillende taalvakken. Talen die ver afstaan van de thuistaal van een leerling zijn moeilijker te leren dan talen die dichterbij staan.

ERK-niveaus

In domein A zijn de verschillende taalvaardigheden gekoppeld aan ERK-niveaus die verschillen per taal en schoolsoort. Deze verschillen hangen onder meer samen met de positie van een taal in het Nederlandse onderwijssysteem. Engels is voor alle leerlingen een verplicht examenvak, waarvoor in sommige vervolgopleidingen een bepaald beheersingsniveau als instroomniveau wordt verondersteld, terwijl dat voor andere talen meestal niet geldt. Ook hangen verschillen in de minimaal haalbare eindniveaus samen met het aantal leerjaren per schoolsoort, met de afstand tot de eerste taal van de leerlingen, en met de complexiteit van taalstructuren, klanken en schrijfsysteem van de betreffende moderne vreemde taal. Zo is er voor vmbo-bb geen ERK-niveau schrijfvaardigheid vastgesteld voor Duits, Frans en Spaans. Dit houdt verband met de beschikbare onderwijstijd en de onderwijsbehoeften van de leerlingen.

Informatievaardigheden en domein B en C

Deze eindtermen verschillen per taal, schoolsoort en leerweg, met name als het gaat om meer en/of andere denkactiviteiten en handelingen. Dit kan zich uiten op de volgende manieren:

- in verschillen in de doelzin, zoals bij de eindterm over taalleerproces;
- in verschillen in de uitwerking van de doelzin ('Het gaat hierbij om'). Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in de keuze van de handelingswerkwoorden, de context en soms ook in het aantal uitwerkingen. Zo is het handelingswerkwoord *reflecteren* niet opgenomen in de vmbo-programma's, in plaats daarvan is gekozen voor *laten zien.* Ook zijn er verschillen in de uitwerking van de eindtermen over meertalig repertoire en ervaring met fictie;
- in verschillen in het type doel: de eindterm over relaties tussen talen, bijvoorbeeld, is een ervaringsdoel in vmbo en havo en een hybride doel in vwo;
- in het niet opnemen van een eindterm voor bepaalde schoolsoorten of leerwegen, bijvoorbeeld:
  - de eindterm informatievaardigheden is opgenomen in de programma's voor Engels, in de vmbo-, havo- en vwo-programma's voor Duits, Frans en Spaans en voor Chinees alleen voor vwo;
  - de eindterm over taalvariatie komt alleen voor in de vwo-programma's en, voor Engels, ook in de havo-programma's;

- de eindterm literaire analyse komt niet voor in het vmbo, maar wel in de havo- en vwo-programma's;
- in de eindterm over schriftelijke productie en interactie wordt voor het vwo-programma Chinees onderscheid gemaakt tussen digitaal en handmatig gebruik van karakters. In het havo-programma Chinees is echter alleen het digitaal gebruik van karakters opgenomen in deze eindterm.

2.3.2 Aandacht voor beheersing en ervaringen

In de examenprogramma's is bij elke eindterm aangegeven of sprake is van een ervarings-, beheersings- of hybride doel (zie inleiding hoofdstuk 2.3 voor toelichting type doelen). De aandacht voor het opdoen van ervaringen is een belangrijke vernieuwing in de examenprogramma's en biedt ruimte aan een goede balans tussen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming en aan het ontwikkelen en versterken van taal- en cultuurbewustzijn. Het vastleggen van de opbrengsten van de opgedane ervaringen door middel van geschikte toetsvormen levert een belangrijke bijdrage aan het tot stand komen van de eindbeoordeling.
In de nieuwe examenprogramma's mvt hebben we gestreefd naar een evenwicht tussen doelen die ervaringen en beheersing veronderstellen. Subdomeinen A1 (rijke ervaringen met taal) en B2 (taal en individu) bevatten alleen ervaringsdoelen, A2 en A3 (de receptieve en productieve taalvaardigheden) alleen beheersingsdoelen. Subdomein B1 (taal als fenomeen) bestaat uit een combinatie van ervarings- en hybride doelen, voor het vwo gaat het alleen om hybride doelen. Subdomeinen C1 en C2 (cultuur in fictie en cultuur in de maatschappij) bestaan uit een combinatie van ervarings-, beheersings- en hybridedoelen. De gekozen balans tussen de drie typen doelen is voor de programma's mvt van groot belang. Om naast taalvaardigheid ook taal- en cultuurbewustzijn te ontwikkelen en versterken, is er ruimte nodig voor het opdoen van ervaringen en daar bewust bij stil te staan. Ervaringen kunnen op deze manier worden omgezet in een leermoment. Door het opnemen van ervaringsdoelen in de nieuwe examenprogramma's wordt aan deze noodzakelijke fase in het leerproces een expliciete, formele plek toegekend. Dit vormt een belangrijk verschil met de huidige examenprogramma's.

2.3.3 Aandacht voor kennis en vaardigheden

Taalvaardigheid in de vreemde taal neemt een belangrijke positie in de examenprogramma's mvt in. Daarnaast is er aandacht voor algemene vaardigheden.
De handreiking Vaardigheden in het landelijke curriculum (Sol & Visser, 2023) onderscheidt vijf categorieën van vaardigheden:

- Leervoorwaardelijke vaardigheden: sociaal handelen, samenwerken en leervaardigheden
  In de examenprogramma's mvt (subdomein B2) is aandacht voor taalleerprocessen en de ontwikkeling van taalleervaardigheden in het perspectief van levenslang leren.

Sociaal handelen en samenwerken komen voor in de eindtermen gericht op productie en interactie (subdomein A3) en op het gepast omgaan met verschillende perspectieven in de communicatie (subdomein C2).

- Basisvaardigheden: taal- en rekenvaardigheden, digitale geletterdheid en burgerschap
  Voor digitale geletterdheid is er een specifieke eindterm in subdomein B2 opgenomen. Daarnaast is digitale geletterdheid een belangrijk aspect bij het verwerven van informatievaardigheden (subdomein A2).
  Cultuurbewustzijn draagt bij aan de ontwikkeling van wereldburgerschap. Belangrijke aspecten daartoe komen voor in domein A en in subdomein C2.
- Vakspecifieke vaardigheden
  Vakspecifieke vaardigheden in de moderne vreemde talen zijn vaardigheden die leerlingen inzetten om doelgericht, intercultureel en taalbewust te communiceren, waarbij zij strategieën gebruiken, met meertaligheid omgaan en informatie en betekenis overdragen tussen talen en contexten. Onder deze categorie vallen dus, naast de taalvaardigheden zelf (luisteren, lezen, spreken, gesprekken voeren en schrijven, allemaal beschreven in domein A), ook vaardigheden als communicatiestrategieën, intercultureel communiceren (C2), taalbewust handelen (B1), meertalige competentie (B2), informatievaardigheden (A2) en *mediation*. Dat laatste betreft het overbrengen van informatie, ideeën en standpunten tussen talen, culturen en contexten, bijvoorbeeld door samen te vatten, te parafraseren, toe te lichten of te vertalen (A3).
- Denkvaardigheden: analytisch denken, kritisch denken, creatief denken
  Het creatief kunnen omgaan met de vreemde taal is een van de aspecten die horen bij de ontwikkeling van de taalvaardigheden. Subdomein A1 besteedt daar expliciete aandacht aan. Kritisch en analytisch denken komen voor bij het verhelderen en oplossen van problemen of het komen tot een afgewogen oordeel, standpunt of beslissing, rekening houdend met verschillende perspectieven. Dat hoort bij taalbeheersingsniveaus vanaf ERK B2, bijvoorbeeld Engels op de havo en het vwo. Het rekening houden met verschillende perspectieven is een belangrijk aspect van cultuurbewustzijn (subdomein C2).
- Samengestelde vaardigheden: onderzoeken, ontwerpen, loopbaanvaardigheden
  Subdomein B2 bevat een eindterm gericht op de rol van een moderne vreemde taal bij het oriënteren op de eigen loopbaanontwikkeling.

Naast vaardigheden kent het leergebied mvt ook kennisinhouden, die geen deel uitmaken van de huidige examenprogramma's. Deze kennisinhouden zijn in de nieuwe examenprogramma's voornamelijk opgenomen in domein B (taalbewustzijn) en C (cultuurbewustzijn). Het gaat om conceptuele kennis als kennis van kenmerken van talen op klank-, woord- en zinsniveau, kenmerken van geografische, etnische en sociale taalvariatie, of om kennis over retorische middelen, taalleerprocessen, literaire middelen en culturele kenmerken. Ook in

domein A komen enkele kennisaspecten voor als kennis van taalconventies of van taalstructuren.
In subdomein B2 is ook aandacht voor metacognitieve kennis in de vorm van kennis over eigen aanpakken bij het leren van een taal.

2.3.4 Aandacht voor digitale geletterdheid

Digitale geletterdheid speelt een belangrijke rol in de maatschappij (Bakker, 2024; De Vries & Van Rooyen, 2021) en in het leven van jongeren. Leerlingen maken in digitale omgevingen niet alleen gebruik van het Nederlands, maar ook van andere talen, in het bijzonder Engels. Leerlingen krijgen in veel verschillende vakken en vakgebieden te maken met aspecten van digitale geletterdheid. In de conceptexamenprogramma's voor de mvt is expliciete aandacht besteed aan de aspecten van digitale geletterdheid die voor de talen relevant zijn.

Digitale geletterdheid komt tot uiting in de eindterm over digitale middelen. De eindterm over digitale middelen richt zich op de mogelijkheden en beperkingen van digitale middelen bij het leren van en het communiceren in de doeltaal.

Over het opnemen van digitale geletterdheid in de eindtermen was er, voor wat betreft de inhoud en de manier waarop deze inhouden gekoppeld kunnen worden aan andere eindtermen, regelmatige afstemming tussen mvt en Nederlands. Er zijn dan ook duidelijke overeenkomsten in inhouden – wel afgestemd op de context van het leergebied. Zo ligt de focus bij mvt niet alleen op de inzet van digitale middelen bij het communiceren, maar ook bij het leren van een vreemde taal. Binnen een school is afstemming tussen talen gewenst over het omgaan met digitale middelen in onderwijs en toetsing. Belangrijk hierbij is om ook afstemming te zoeken met andere vakken, zoals maatschappijleer, een verplicht vak voor alle leerlingen, dat ook aandacht geeft aan digitale geletterdheid.

2.3.5 Aandacht voor burgerschap

Talen leren en kennismaken met de culturen die daarmee verbonden zijn, draagt bij aan de ontwikkeling van interculturele competentie en wereldburgerschap (o.a. Council of Europe, 2022). Dit houdt onder andere in dat leerlingen zich bewust worden van verbindingen in de samenleving en de wereld, en respect ontwikkelen voor de principes van gelijkwaardigheid, wederzijdse afhankelijkheid en gedeelde verantwoordelijkheden.
Interculturele competentie en wereldburgerschap bieden volop mogelijkheden om de samenhang tussen de verschillende domeinen van de examenprogramma's mvt te benutten.

Domein A en C komen samen in het lezen, bekijken en beluisteren van fictie in de doeltaal. Zo krijgen leerlingen de kans om kennis te maken met verschillende contexten en manieren om naar de wereld te kijken. Fictie biedt leerlingen in alle schoolsoorten de mogelijkheid om maatschappelijke en burgerschapsthema's in een veilige context bespreekbaar te maken. Via een breed scala aan bronnen maken

leerlingen kennis met diversiteit in uitgangspunten en uitingsvormen. Zij leren standpunten en houdingen in perspectief te plaatsen en vanuit de socioculturele context te interpreteren, en hun taalgebruik af te stemmen op de communicatiepartners. Dat doen ze in toenemende mate als hun beheersingsniveau in de betreffende taal hoger wordt.

Aanvullend hierop nodigen de eindtermen in de domeinen B en C leerlingen uit om te reflecteren op de rol van culturele aspecten, van overtuigingen en perspectieven in taalvariatie, van taalkeuzes en van communicatie, en om betekenis te geven aan overeenkomsten en verschillen tussen culturen en tussen levenswijzen. Daarnaast denken zij na over hun eigen meertaligheid en die van anderen. Ook leren zij verbanden te leggen tussen socioculturele aspecten van contexten waarin de vreemde taal wordt gebruikt en hun eigen perspectieven en standpunten.

Vanaf ERK B-niveau receptie: Duits, Frans, Spaans en Italiaans op het vwo en Engels op de havo en het vwo
Door het onderzoeken van de betrouwbaarheid van bronnen en informatie en het beoogde effect van taalgebruik op de ontvanger, leren leerlingen inzien dat taal mensen kan beïnvloeden en reacties kan sturen. Daarbij sluiten leerlingen aan bij wat er bij het schoolvak Nederlands wordt aangeboden.

2.3.6 Aandacht voor diversiteit en inclusiviteit

De Nederlandse samenleving kenmerkt zich door een toenemende talige en culturele verscheidenheid. Een inclusief curriculum doet recht aan deze pluriformiteit en biedt alle leerlingen mogelijkheden zich te herkennen in de inhouden van het onderwijs, en daarnaast kennis te maken met perspectieven die buiten hun eigen leefwereld liggen. Talige diversiteit wordt daarbij niet beschouwd als een uitdaging die moet worden overwonnen, maar als een fundament voor goed onderwijs (Duarte, 2025).

Diversiteit vormt een belangrijk uitgangspunt van de geactualiseerde examenprogramma's mvt. De programma's benaderen verscheidenheid niet alleen als onderwerp van onderwijs, maar ook als vertrekpunt voor leren: leerlingen brengen uiteenlopende talige en culturele ervaringen mee naar de klas, en de examenprogramma's bieden ruimte om daarop voort te bouwen.

Het leren van een vreemde taal gaat bovendien gepaard met het kennismaken met de culturen, perspectieven en taalgebruikers die met die taal verbonden zijn. Daarmee draagt het talenonderwijs bij aan de ontwikkeling van intercultureel bewustzijn en sensibiliteit voor diversiteit en inclusiviteit (Bennett, 1997; Byram et al., 2002; Fasoglio & Canton, 2009; Kramsch, 1995). Om die reden zijn talige en culturele diversiteit verweven in alle drie de domeinen van de examenprogramma's.

In de examenprogramma's worden leerlingen uitgenodigd om verschillende talen, taalvariëteiten en cultuuruitingen te verkennen en te onderzoeken hoe taal, cultuur

en context betekenis geven aan communicatie. Daarbij leren zij af te stemmen op doel, publiek en communicatieve situatie en ontwikkelen zij inzicht in de wijze waarop perspectieven tot uitdrukking komen in taalgebruik. Tegelijkertijd besteden de programma's aandacht aan het herkennen en kritisch beschouwen van stereotypen, vooronderstellingen en misverstanden die kunnen ontstaan in interculturele communicatie. Omdat taal en taalvariëteiten mede verbonden zijn met identiteitsvorming (Duarte, 2022), dragen deze leerervaringen ook bij aan het waarderen van verschillen tussen mensen en groepen.

De examenprogramma's schrijven geen specifieke werken of thema's voor, maar bieden scholen de mogelijkheid om keuzes te maken die aansluiten bij hun leerlingenpopulatie en onderwijsvisie. Zo ondersteunen de programma's een inclusief curriculum en sluiten ze aan bij de bredere ambitie om alle leerlingen, ongeacht achtergrond, ervaring of toekomstperspectief, betekenisvolle mogelijkheden te bieden zich te ontwikkelen tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste burgers.

2.3.7 Aandacht voor loopbaanontwikkeling

In een examenprogramma staat wat de leerling moet kennen en kunnen. Dat betekent dat we in het examenprogramma niet spreken van loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB), maar van datgene wat de leerling doet: werken aan de eigen loopbaanontwikkeling. Dit wordt door de school georganiseerd en vormgegeven.

Leerlingen doen binnen en buiten school ervaringen op, leren in contact met anderen (jong en oud) betekenis te geven aan deze ervaringen en leren weer verder. Zo krijgen ze zicht op hun kwaliteiten en mogelijkheden; ze ontdekken een nieuwe, andere wereld en leren keuzes te maken. Voor loopbaanontwikkeling in het voorgezet onderwijs zijn drie zaken belangrijk:

- Weten wie je bent, wat je mogelijkheden zijn en wat je interesseert.
- Oriënteren op de volgende stap: profiel, vervolgstudie, beroepen, sectoren en de vraagstukken die daar spelen.
- Gefundeerde keuzes maken op basis van relaties tussen je motieven, interesses, kwaliteiten en mogelijkheden.

Loopbaanontwikkeling wordt in elk examenprogramma uitgewerkt in een eigenstandige eindterm en zoveel mogelijk verbonden met vakinhouden. De eindterm is een ervaringsdoel: leerlingen verkennen de rol van beheersing van een vreemde taal in beroepen en vervolgopleidingen en reflecteren hierop in het kader van hun toekomstige loopbaan. In de programma’s mvt is deze eindterm opgenomen in subdomein B2 (Taal en individu). Via de eindterm oriënteren leerlingen zich bijvoorbeeld op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin kennis over en beheersing van de doeltaal een rol kunnen spelen.

2.4 Toelichting op de verdeling tussen schoolexamen en centraal examen en wijzen van afsluiting

2.4.1 Wat is de verdeling tussen schoolexamen en centraal examen in?

Voor de taalvakken met een schoolexamen (SE) en centraal examen (CE) heeft de vakvernieuwingscommissie een voorstel gedaan voor verdeling van inhouden over het SE en CE. Elk bepalen ze vijftig procent van het eindcijfer voor het vak. De werkopdracht van OCW aan SLO om de examenprogramma's in de bovenbouw van het vo te actualiseren heeft als uitgangspunt de eigenstandige, gelijkwaardige en complementaire positie van SE en CE in de diplomabeslissing, op basis waarvan de inhoudsverdeling zo veel mogelijk:

- evenwichtig is qua omvang over het SE en het CE, overeenkomstig de weging;
- uniek toewijst aan ofwel het SE ofwel het CE;
- op het niveau van domeinen en subdomeinen plaatsvindt.

2.4.2 Uitgangspunten vanuit bedoeling, inhouden en omvang

De geactualiseerde examenprogramma's voor de taalvakken zijn ontwikkeld vanuit de visie dat talenonderwijs – in de eerste, tweede of vreemde taal – bijdraagt aan de ontwikkeling van leerlingen tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste burgers die kunnen deelnemen aan een geletterde, meertalige en pluriforme samenleving. Deze visie is uitgewerkt in de karakteristieken van alle taalvakken. De visie op talenonderwijs die in de karakteristieken is verwoord, leidt tot de volgende uitgangspunten:

- De eindtermen die de taalvaardigheden betreffen, zijn beschreven vanuit een communicatief perspectief: taalgebruik wordt gezien als middel om doelen te bereiken, voor kennisopbouw en begrip, en om samen te werken en deel te nemen aan de samenleving. Het overbrengen van inhoud wordt afgestemd op doel, publiek en context.
- Kennis over taal draagt bij aan de taalvaardigheid van de leerling en aan bewuste, doelgerichte communicatie. Om die reden krijgen vakspecifieke kennisinhouden over taal een plek in een eigen domein.
- Kennis over cultuur draagt bij aan geslaagde en passende communicatie in pluriculturele en meertalige contexten; daarom krijgen vakspecifieke kennisinhouden van cultuurbewustzijn bij de mvt een plek in een eigen domein. Fictie – waaronder literatuur –, de literaire ontwikkeling en inzichten in culturele kenmerken worden zichtbaarder gepositioneerd dan in de huidige examenprogramma's.
- Taalvaardigheden en kennis over taal en cultuurgebonden aspecten in taal worden in samenhang gezien als noodzakelijke aspecten om volwaardig, bewust en passend te kunnen deelnemen aan de samenleving.
- Informatievaardigheden en digitale geletterdheid krijgen een expliciete plek; er is aandacht voor het kritisch omgaan met informatie en voor de inzet van digitale technologie om te communiceren en om te leren.

- Inzicht in hoe taal leren verloopt en in iemand zelf een taal leert, draagt bij aan je kennis over leerprocessen en je persoonlijke ontwikkeling, en helpt om je eigen leerproces ook in andere disciplines te optimaliseren.

Onderzoek onderstreept het belang van *curriculum alignment* (Biggs & Tang, 2011; Squires, 2012): de afstemming en samenhang tussen visie, doelen, inhouden en toetsing in het curriculum. Bovenstaande uitgangspunten moeten daarom zowel zichtbaar zijn in de doelen en inhouden van de examenprogramma's als in de toetsing en (centrale) examinering van die doelen.

Voor ons voorstel voor passende examinering worden de uitgangspunten voor de mvt geoperationaliseerd in de volgende vier criteria:

- De taalvaardigheid van de leerlingen wordt gemeten aan de hand van communicatieve, realistische taken. Kenmerken van de input en de output worden gekoppeld aan haalbare en uitdagende ERK-beheersingsniveaus.
- De verschillende taalvaardigheden worden, waar mogelijk en relevant, in samenhang getoetst.
- Inhouden en vaardigheden van de drie domeinen A (Communicatie), B (Taalbewustzijn) en C (Cultuurbewustzijn) worden in samenhang getoetst.
- De opbrengsten van taal(leer)ervaringen van de leerlingen worden in passende toetsvormen zichtbaar gemaakt.

Deze criteria gelden zowel voor het ontwikkelen van toetsen en examens door scholen zelf als voor de centrale examinering. Centrale examinering is een complex thema en de ontwikkeling van vernieuwde centrale examens vraagt om nauwe afstemming tussen curriculumontwikkelaars, toetsontwikkelaars en beleidsmakers. Vanuit Fries, mvt en Nederlands hebben we als gemeenschappelijke ambitie te komen tot een examinering die voldoet aan de kwaliteitscriteria voor toetsing/examinering en tegelijk recht doet aan het vernieuwende karakter van de geactualiseerde examenprogramma’s.

2.4.3 Verdeling tussen SE en CE

Bij de verdeling van de inhouden over het SE en het CE zijn de in paragraaf 2.4.1 beschreven uitgangspunten gehanteerd. De hieronder beschreven verdeling betreft de talen Duits, Engels, Frans en Spaans. Deze verdeling geldt niet voor Chinees en Italiaans, die met een SE worden afgesloten.

Raamwerk mvt met verdeling tussen CE en SE

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing	
		SE	CE
Domein A	**Communicatie**		
Subdomein A1	Rijke ervaringen met taal	x	
Subdomein A2	Receptie	x*	x
Subdomein A3	Productie en interactie	x	
Domein B	**Taalbewustzijn**		
Subdomein B1	Taal als fenomeen	x	x**
Subdomein B2	Taal en individu	x	
Domein C	**Cultuurbewustzijn**		
Subdomein C1	Cultuur in fictie	x	x**
Subdomein C2	Cultuur in de maatschappij	x	x

*Zolang sprake is van een CE op papier, wordt het begrip van de inhoud van auditieve en audiovisuele bronnen (eindterm 3) in het SE getoetst en heeft het CE betrekking op schriftelijke bronnen en het doelgericht verwerven van informatie uit bronnen (eindtermen 4 en 5). Zodra sprake is van een digitaal CE, heeft het CE betrekking op zowel schriftelijke als auditieve en audiovisuele bronnen (eindtermen 3, 4 en 5).
**Toewijzing aan het CE geldt alleen voor de volgende examenprogramma's: Engels op het vmbo-gl/tl, havo en vwo, Duits, Frans, Spaans op het vwo.
*** Geldt niet voor vmbo-bb.

Het CE
Het CE heeft betrekking op subdomein A2 en op inhouden uit subdomeinen B1, C1 en C2.
Het CE toetst bij enkele schoolsoorten en leerwegen het begrip van schriftelijke, auditieve en audiovisuele bronnen, al dan niet gecombineerd. Na de invoering van digitale centrale examens zal dit bij alle schoolsoorten het geval zijn.
Het CE meet onder andere of de leerling het minimale ERK-niveau behaalt dat van toepassing is bij de schoolsoort voor de receptieve vaardigheden kijken/luisteren en lezen. Het toetsconstruct is zo ontworpen dat het aansluit bij de bedoeling van de vernieuwde eindtermen; daarmee leidt het tot zichtbare vernieuwingen ten opzichte van de huidige centrale examens in het soort vraagstelling.
Het CE meet daarnaast de vaardigheid van de leerlingen om doelgericht informatie uit verschillende bronnen te beoordelen op relevantie en bruikbaarheid. Dit geldt voor alle examenprogramma's die deze eindterm bevatten, namelijk:

- vmbo-bb en -kb: Engels;
- vmbo-gl/tl, havo en vwo: Duits, Engels, Frans, Spaans.

Het CE bevat ook toetsvragen die betrekking hebben op het toepassen van inhouden uit subdomein B1, in het bijzonder over keuzes in taalgebruik ingezet door de auteur in relatie tot het beoogde effect op de ontvanger in de

communicatie. Dit geldt voor alle examenprogramma's die deze eindterm bevatten, namelijk:

- vmbo-gl/tl en havo: Engels;
- vwo: Duits, Engels, Frans en Spaans.

Het CE bevat daarnaast opgaven die betrekking hebben op de eindterm uit subdomein C1, Inzicht in fictie (dit geldt niet voor vmbo-bb). Daarmee worden de bronnen in het CE verrijkt met vormen van fictie en literaire werken en worden de mogelijkheden in de vraagstelling bij die bronnen vergroot. De vragen kunnen betrekking hebben op thema's, verhaallijnen, personages en contexten Het CE bevat tenslotte ook opgaven die betrekking hebben op subdomein C2, Cultuurgebonden aspecten in bronnen. De keuze voor deze inhouden is bepaald door hun relevantie voor het toetsen van diep en meervoudig tekstbegrip.
Het aantal opgaven is toereikend om de samenhang tussen de drie domeinen A, B en C te laten zien. Dit is in lijn met de visie op talenonderwijs waarop de vernieuwde examenprogramma's zijn gebaseerd.
Bovenstaande inhouden van subdomeinen B1, C1 en C2 worden tevens aan het SE toegekend. Zo heeft de school de mogelijkheid om in deze inhouden te toetsen op een manier die aansluit bij populatie en specifieke accenten in het lesprogramma. De ervaringscomponenten die deze eindtermen bevatten, worden alleen in het SE getoetst.

Vaardigheden gecombineerd toetsen
Toetsvragen op basis van meerdere bronnen bieden de mogelijkheid verschillende taalvaardigheden te combineren. Dat sluit aan bij de manier waarop taalvaardigheden in de praktijk worden ingezet. Dat kan bijvoorbeeld als het gaat om het toetsen van informatievaardigheden en kan zowel schriftelijke als auditieve/audiovisuele bronnen omvatten. In de digitale examens Engels en Duits vmbo-bb en -kb worden nu al lees- en luistervaardigheid in combinatie getoetst.

Het SE
Het SE heeft betrekking op de subdomeinen A1 en A3, op alle eindtermen van domein B en op alle eindtermen van domein C. Het is de bedoeling dat deze domeinen getoetst worden aan de hand van gevarieerde toetstaken die recht doen aan de bedoeling van de eindtermen en in lijn zijn met de visie van de vernieuwde examenprogramma's, zoals beschreven in de karakteristieken. De eindtermen hoeven niet los van elkaar te worden getoetst, maar lenen zich er juist voor om in combinatie te worden getoetst.
Inhouden die zowel aan het SE als het CE zijn toegekend, krijgen schooleigen accenten in het SE. Dat doet recht aan de unieke positie van SE en CE. Specifiek in het SE worden de opbrengsten vastgelegd van de ervaringen die leerlingen hebben opgedaan met het taalvak, zoals beschreven in de eindtermen.

3. Proces

Dit hoofdstuk gaat in op de wijze waarop SLO de actualisatie van de examenprogramma's mvt gedurende vier jaar heeft uitgevoerd. Deze aanpak is gebaseerd op de werkopdracht aan SLO van het ministerie van OCW.

3.1 Betrokkenen tijdens de ontwikkelfase

Aan de totstandkoming van de examenprogramma's tijdens de ontwikkelfase hebben vele betrokkenen bijgedragen.

3.1.1 Vakvernieuwingscommissie, advieskring en experts

De vakvernieuwingscommissie mvt bestond onder functionele leiding van een procesregisseur uit:

- Zestien leraren vmbo, havo en vwo
- Acht lerarenopleiders/vakexperts
- Twee curriculumexperts

Een belangrijke schakel in de ontwikkelfase van de examenprogramma's was de advieskring. De advieskring gaf tussentijds feedback op tussenproducten van de vakvernieuwingscommissie. De advieskring bestond uit een vaste vertegenwoordiging van organisaties en instellingen die een vakinhoudelijk en vakdidactisch belang hebben bij de actualisatie van de examenprogramma's. De advieskring droeg zorg voor:

- constructief inbrengen van expertise, passend bij de ontwikkelfase en/of het specifieke tussenproduct en passend binnen de kaders van de werkopdracht van het ministerie van OCW aan SLO;

- reflecteren op de tussenproducten aan de hand van adviesvragen van de vakvernieuwingscommissie;
- organiseren van constructieve feedback bij de achterban over de opgeleverde tussenproducten en concepten, en deze schriftelijk en mondeling toelichten aan de vakvernieuwingscommissie.

Elke organisatie vaardigde een vertegenwoordiger af. Gedurende de vakvernieuwing verzamelde deze op vier momenten in het proces feedback uit de achterban van de vertegenwoordigende organisatie en bracht deze in. De advieskring bundelde alle feedback en gaf zoveel mogelijk gemeenschappelijke feedback aan de vakvernieuwingscommissie. Waar relevant en passend werden daar organisatiespecifieke punten aan toegevoegd.

De advieskring bestond enerzijds uit vertegenwoordigers van vakinhoudelijke organisaties en instellingen en anderzijds uit experts van het College voor Toetsen en Examens (CvTE) en Stichting Cito. Die laatsten namen deel vanuit hun specifieke en wettelijke taak in de keten van centrale examinering. Ze gaven advies over de toetsbaarheid van de inhouden, de verdeling van inhouden over het CE en het SE wanneer er sprake was van een CE, en over passende wijzen van examinering.

De vakvernieuwingscommissie heeft gedurende het actualisatieproces ook experts op persoonlijke titel geraadpleegd, al dan niet vooraf benoemd.

In bijlage 2 staat een lijst van de commissieleden van de vakvernieuwingscommissie mvt.
In bijlage 3 staat een overzicht van de advieskring.
In bijlage 4 staat een overzicht van de geraadpleegde experts.

3.1.2 Leerlingenbetrokkenheid

De stem van de leerling is van belang om examenprogramma's te ontwikkelen. Zo wordt ook de zienswijze gehoord en meegenomen van leerlingen die deze inhouden als onderwijs krijgen aangeboden. De inbreng van leerlingen verhoogt de relevantie van curricula: welke inhouden vinden leerlingen zinvol voor hun deelname aan de samenleving en ter voorbereiding op vervolgonderwijs?

Bij de start van de ontwikkelfase is in overleg met het Landelijk Aktie Komitee Scholieren (LAKS) besloten om leerlingenbetrokkenheid niet via de advieskring vorm te geven, maar om daarvoor een apart traject te organiseren. Dat traject was qua vorm en inhoud afgestemd op de leerling. Dit om de inbreng zo optimaal mogelijk te maken en om recht te doen aan de randvoorwaarden voor succesvolle leerlingenparticipatie.

De vakvernieuwingscommissie heeft op één moment leerlingen via leerlingenpanels geraadpleegd.
Op 15 februari 2024 zijn leerlingen tussen de vijftien en negentien jaar bevraagd over hun ideeën over het mvt-onderwijs en over de actualisatie van de examenprogramma's. Specifiek voor mvt waren er de volgende reacties:

- Leerlingen ervaren een groot verschil in mate van beheersing tussen Engels en andere vreemde talen; Engels vinden leerlingen belangrijk voor hun toekomst.
- Er zou meer aandacht moeten zijn voor spreekvaardigheid en luisteren/kijken en minder voor lezen en schrijven.
- Digitalisering werkt door in hoe leerlingen talen beleven. Leerlingen verwachten dat de digitalisering in de toekomst sterk doorwerkt in het leren van een moderne taal en zouden dat graag terugzien in de programma's.
- Grammatica en schrijfvaardigheid worden door leerlingen als taai ervaren.
- Leerlingen zijn niet zo positief over het lezen van literatuur, de vwo'ers uitgezonderd.
- Leerlingen leren graag meer over de culturele aspecten rond een taal. Ze vragen om meer flexibiliteit in het talenonderwijs, met uitdagingen op het eigen niveau.

3.1.3 Kwaliteitsmonitoring, expertpoule en inhoudelijke redactie

Een belangrijk instrument van kwaliteitszorg was monitoring en evaluatie op proces en (tussen)producten. Binnen SLO is dit vormgegeven door de collega's van Advies & Onderzoek. Zij hadden aandacht voor de processen binnen de vakvernieuwingscommissie en voor de omgang met, en het benutten van, de inbreng van de advieskringen. Het ging daarbij om het uitzetten van vragenlijsten bij de hele vakvernieuwingscommissie, drie keer per ontwikkeljaar. Daarin gaven leden van de commissie aan of en hoe de doelstellingen van ontwikkelsessies werden bereikt. Ook gaven ze aan in hoeverre ze daarin voldoende werden gefaciliteerd en wat ze nog nodig hadden. Deze informatie was sturingsinformatie voor de procesregisseur en het programmateam.

Daarnaast werden de verschillende tussenproducten gemonitord op basis van de kwaliteitscriteria uit de werkopdracht. De collega's van Advies & Onderzoek leverden zo informatie op over de inhoudelijke voortgang van het traject aan de vakvernieuwingscommissies en het programmateam van SLO. Met de opbrengst van monitoring en evaluatie kon de vakvernieuwingscommissie waar nodig worden aan- en bijgestuurd op basis van de vastgestelde kwaliteitscriteria en werkwijzen. Deze input en feedback werden door monitoring en evaluatie beschikbaar gesteld aan de commissie in de vorm van monitorrapportages. Deze rapportages werden in een gesprek met de curriculumexperts toegelicht. De curriculumexperts lichtten de inzichten toe in de vakvernieuwingscommissie, zodat deze werden gebruikt bij het doorontwikkelen van de conceptexamenprogramma's.

Het team van monitoring en evaluatie werkte binnen SLO nauw samen met de expertpoule. Die bestond uit experts op het gebied van de vakoverstijgende aspecten die in de werkopdracht beschreven zijn: rationale/doeldomeinen, differentiatie, vmbo, loopbaanoriëntatie, vaardigheden, diversiteit, kansengelijkheid, burgerschap en digitale geletterdheid.

De expertpoule had twee functies:

- Monitorfunctie: de expertpoule werkte samen met het monitorteam bij het uitvoeren van inhoudelijke analyses en bekeek of deze vakoverstijgende aspecten goed gewaarborgd waren in de (tussen)producten;
- Adviesfunctie: leden van de expertpoule droegen bij aan interne sessies over kennisdeling. De kijkwijzer van de expertpoule op de verschillende onderwerpen stond centraal. Uitkomsten van analyses werden gedeeld en besproken, gericht op het doen van aanpassingen. Daarnaast was de expertpoule beschikbaar om de vakvernieuwingscommissie bij te staan met advies, of om actief te helpen bij het opnemen van vakoverstijgende aspecten.

Tijdens het ontwikkelproces is twee keer een tussentijdse inhoudelijke redactie uitgevoerd vanuit curriculair-inhoudelijk en curriculair-technisch perspectief. De redactie had als doel de eenduidigheid, architectuur, leesbaarheid en consistentie binnen en tussen conceptexamenprogramma's te waarborgen, teneinde aan de kwaliteitseisen uit de werkopdracht te voldoen.

De eerste redactie vond plaats na anderhalf jaar op de conceptkarakteristiek. De tweede, op de concepteindtermen, vond plaats richting oplevering van de conceptexamenprogramma's. Het redactieteam bestond uit curriculumexperts van SLO, die de redactie integraal uitvoerden voor alle conceptexamenprogramma's, voor alle vakken. De status van de feedback kende om die reden een 'pas toe of leg uit'-karakter. De feedback is teruggekoppeld via feedbackrapportages en in gesprek met de curriculumexperts per vakvernieuwingscommissie.

3.1.4 Gerealiseerde opbrengsten

In 2024 leverde SLO, in opdracht van het ministerie van OCW, de eerste versie op van de conceptexamenprogramma's mvt voor alle schoolsoorten/leerwegen (versie 1, najaar 2024).[1] Deze eerste versie is uitvoerig besproken met leden van de advieskring (zie bijlage 2) en individuele experts (bijlage 3) en daarin kwamen met name de volgende onderwerpen en kwesties aan bod:

- Samenhang tussen de domeinen en voorkomen van overladenheid
- Vaststellen ERK-niveaus
- Differentiatie en aandacht voor het vmbo
- Eisen voor literatuur
- Positionering digitale geletterdheid

[1] De eerste versies van de conceptexamenprogramma's, die zijn gepubliceerd in oktober 2024, zijn alleen nog per mail opvraagbaar via beproevenexamenprogramma@slo.nl.

- Uitwerking van domein B (Taalbewustzijn)

De feedback is zorgvuldig gewogen en verwerkt in de 2.0-versies van de examenprogramma's. Uitgebreide toelichting is te vinden in de 1.0-versie van het toelichtingsdocument (2024), die opvraagbaar is bij SLO.

3.2 Syllabustraject

In 2025 ontwikkelde een commissie onder leiding van College voor Toetsen en Examens (CvTE) twintig conceptsyllabi voor Duits, Engels, Frans en Spaans voor vmbo (alle leerwegen), havo en vwo. De conceptsyllabi bevatten specificaties van de inhouden die aan het CE zijn toegewezen. Doelzin en uitwerking zijn daarmee uitgangspunt voor de syllabi.

Tijdens de ontwikkeling van de conceptsyllabi onderzocht SLO met de syllabuscommissie in hoeverre de eerste versies van de conceptexamenprogramma's bruikbaar waren voor het ontwikkelen van conceptsyllabi met specificaties voor inhouden van het CE.

3.2.1 Syllabuscommissie Duits, Engels, Frans en Spaans

De commissie is door het CvTE samengesteld en bestond uit zestien leden:

- twee voorzitters;
- acht leraren uit het werkveld;
- twee toetsexperts van Stichting Cito;
- twee curriculumexperts vanuit SLO;
- twee clustermanagers van het CvTE.

De syllabuscommissie heeft gedurende het schooljaar 2024-2025 gewerkt aan het opstellen van de syllabi voor Duits, Engels, Frans en Spaans.

3.2.2 Syllabuscommissie Arabisch, Russisch en Turks

In september 2025 startte een nieuwe syllabuscommissie voor Arabisch, Russisch en Turks. Deze commissie bestond uit elf leden:

- een voorzitter;
- zes leraren uit het werkveld;
- een toetsexpert van Stichting Cito;
- een curriculumexpert vanuit SLO;
- twee clustermanagers van het CvTE.

De nieuwe commissie nam de adviezen van de eerste commissie over en voegde nog een drietal adviezen toe, die voor alle talen relevant werden gevonden en ook overgenomen zijn in de programma's voor Duits, Engels, Frans en Spaans. De commissie heeft gedurende het schooljaar 2025-2026 gewerkt aan het opstellen van de syllabi voor Arabisch, Russisch en Turks.

3.2.3 Inhoudelijke toelichting op de aanpassingen

De syllabuscommissies adviseerden SLO over aanpassingen van de eindtermen voor het CE. De curriculumexperts en het programmateam van SLO hebben deze

adviezen besproken, gewaardeerd en gewogen. Dat deden ze in afstemming met de voorzitters van de syllabuscommissies, de clustermanagers en het programmateam van het CvTE. Het criterium om een advies voor aanpassing in een eindterm over te nemen, was: 'De eindterm is onvoldoende begrijpelijk en/of bruikbaar voor de syllabuscommissie'. Dit kon zowel de inhoud en formulering van de eindtermen betreffen, als de ordening van de eindtermen in (sub)domeinen en de toewijzing aan SE of CE. Er werden geen adviezen over de relevantie van inhouden voor het vak gevraagd, omdat dit niet tot de taakstelling van de syllabuscommissie behoort en dit voldoende geborgd is in de ontwikkelfase van de conceptexamenprogramma's.

Daarnaast zijn waar nodig aanpassingen gedaan ter verdere verbetering van de inhoudelijke samenhang met de conceptexamenprogramma's van de zogenaamde 'compacte' varianten havo/vwo voor Arabisch, Chinees, Italiaans, Russisch, Spaans en Turks, die tussen september en december 2024 zijn geactualiseerd. Ook is gekeken naar de inhoudelijke samenhang tussen de conceptexamenprogramma's mvt, Nederlands en Fries.

Hieronder lichten we op hoofdlijnen toe wat we hebben aangepast aan de conceptexamenprogramma's Duits, Engels, Frans en Spaans – versie 2. Uitgebreide toelichting is te vinden in de 2.0-versie van het toelichtingsdocument (2025), die opvraagbaar is bij SLO.

Wijzigingen in de karakteristieken
In de paragraaf '[Taal – bijvoorbeeld Spaanse] taal en cultuur in de schoolsoorten' was behoefte aan een helder overzicht van de ERK-niveaus per schoolsoort en taalvaardigheid voor de betreffende taal. Dat bevordert de leesbaarheid en vergemakkelijkt de afstemming tussen de programma's: leraren kunnen in een oogopslag zien waar verschillen en overeenkomsten in beheersing zijn tussen de schoolsoorten en leerwegen. Daarom namen we bij alle karakteristieken een dergelijk overzicht op.
Daarnaast zijn de karakteristieken geredigeerd om zo tot een bondigere scherpe tekst te komen.

Wijzigingen in de eindtermen
- Subdomein A2: Auditieve en audiovisuele bronnen begrijpen, schriftelijke bronnen begrijpen
  Ter verheldering van wat ermee bedoeld wordt en omwille van de toetsbaarheid in het CE is de term 'conventies' aangepast naar 'taalconventies', 'culturele aanwijzingen' naar 'cultuuruitingen' en is 'interpreteren' vervangen door 'herkennen en uitleggen'.
- Subdomein A2: Informatie verwerven
  Ten behoeve van de constructie van het CE zijn 'mondelinge, schriftelijke en digitale bronnen' aangepast naar 'diverse bronnen'.
  Om dezelfde reden is 'de eigen informatiebehoefte' 'de informatiebehoefte'

geworden en is de bullet ‘gebruiken van digitale hulpmiddelen om informatie te begrijpen en te genereren’ verwijderd.

- Subdomein B1: Effect van keuzes in taalgebruik
  In de doelzin van deze eindterm is ‘in verschillende contexten’ verwijderd, omdat dit zinsdeel geen toegevoegde informatie bevat en niet verder wordt uitgewerkt.
  In de tweede bullet zijn ‘retorische technieken’ overal aangepast naar ‘retorische middelen’, in afstemming met Nederlands en Fries. Ook de definitie in de begrippenlijst is aangescherpt.
- Subdomein C1: Inzicht in fictie
  Om de leesbaarheid en de duidelijkheid van de inhoud te verbeteren, is de vierde bullet in de uitwerking van de eindterm aangepast naar ‘verbanden leggen tussen een fictiewerk en de culturele context waarin het is ontstaan’, in afstemming met de vergelijkbare eindterm in de examenprogramma’s voor de compacte varianten. ‘Culturele context’ is opgenomen in de begrippenlijst.
- Subdomein C2: Inzicht in cultuurgebonden aspecten in bronnen
  In deze eindterm zijn de handelingswerkwoorden, en hun volgorde, aangepast (zoals van ‘beschrijven’ naar ‘herkennen en beschrijven’; van ‘onderscheiden’ naar ‘uitleggen’). De formulering in versie 1 leidde namelijk tot discussie en verschillende interpretaties. Ook is expliciet verwezen naar de culturele kenmerken in de bronnen voor een duidelijke afbakening.

Wijzigingen in de begrippenlijst
De begrippenlijst is in versie 2 grondig herzien. Begrippen die niet in de examenprogramma’s voorkomen zijn verwijderd, verschillende omschrijvingen zijn afgestemd met de begrippenlijst van de kerndoelen mvt en enkele definities zijn aangescherpt op basis van besprekingen in de syllabuscommissie en in afstemming met Nederlands en Fries.
Bijzondere aandacht ging uit naar begrippen rond cultuur en communicatieve/culturele context. Deze omschrijvingen zijn verduidelijkt en scherper afgebakend om de begrippen concreter te maken. Daarnaast zijn de definities van *genre* en *literaire middelen* afgestemd op de conceptexamenprogramma’s Nederlands, en zijn *meertaligheid* en *meertalig repertoire* verder in lijn gebracht met de omschrijvingen in de kerndoelen.

3.3 Fase van beproeven

Gedurende het schooljaar 2025-2026 zijn de examenprogramma’s Chinees, Duits, Engels, Frans, Italiaans, Spaans en de syllabi voor Duits, Engels, Frans en Spaans beproefd. Voorafgaand aan dit schooljaar heeft SLO in samenwerking met leraren, vakexperts, clustermanagers van CvTE en toetsexperts van Stichting Cito de verschillende processen zorgvuldig voorbereid.

3.3.1 Doelstellingen en aanpak beproeven

Het beproeven in de scholen gebeurde op basis van versie 2.0 van de examenprogramma's en van de bijhorende conceptsyllabi. De fase van beproeven bouwde voort op de ontwikkelfase met de vakvernieuwingscommissie. De relevantie van de inhouden werd niet opnieuw ter discussie gesteld. Het beproeven richtte zich op de bruikbaarheid en (verwachte) effectiviteit van de examenprogramma's en syllabi en de randvoorwaarden voor implementatie.

De volgende doelstellingen stonden daarbij centraal:

- Bruikbaarheid: met leraren en schoolleiders toetsen in hoeverre de examenprogramma's en syllabi bruikbaar zijn voor het maken van onderwijs- en toetsprogramma's in de bovenbouw vo.
  Dus: zijn de examenprogramma's en syllabi…
  - op een begrijpelijke wijze geformuleerd?
  - te realiseren in de beschikbare lestijd?
  - in te passen in de schoolcontext?
  - uitvoerbaar in de onderwijs- en toetspraktijk?
- Verwachte effectiviteit: met leerlingen en leraren toetsen in hoeverre de examenprogramma's en syllabi effectief zijn en daarmee, naar verwachting, leiden tot gewenste opbrengsten bij leraren en leerlingen.
  Dus: zijn de examenprogramma's en syllabi effectief in de zin dat:
  - de eindtermen door leerlingen behaald (kunnen) worden in tijd?
  - de eindtermen door leerlingen behaald (kunnen) worden in niveau?
- Implementatiefactoren: met leraren en schoolleiders onderzoeken welke factoren de implementatie van de examenprogramma's en syllabi landelijk en op school (on)gunstig beïnvloeden.
  Dus: zijn de examenprogramma's duurzaam, in de zin dat de implementatie ervan (on)gunstig wordt beïnvloed door de:
  - deskundigheid en professionalisering in het schoolteam?
  - faciliteiten (tijd, geld, middelen) binnen en voor de onderwijsinstellingen?
  - aanknopingspunten die ze bieden voor het curriculumbewust handelen van de leraren?
  - informatievoorziening aan het onderwijsveld (leraren, schoolleiders en anderen in de school), de schoolvakexperts en anderen (bijv. uitgeverijen, lerarenopleidingen).
- Procesevaluatie: met alle betrokkenen evalueren hoe efficiënt en effectief de fase van beproeven verloopt met betrekking tot:
  - de opzet;
  - de beschikbare materialen;
  - de rollen en verwante activiteiten;
  - de gehanteerde instrumenten om data te verzamelen.

3.3.2 Werving scholen

Voorafgaand aan de start van de fase van beproeven is in het voorjaar van 2025 door SLO via de Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I) een werving uitgezet voor deelname van 39 scholen aan het beproeven. De selectie vond plaats via DUS-I op basis van vooraf opgestelde criteria: aantal scholen per schoolsoort/leerweg, spreiding over provincies, denominatie/aantal leerlingen, en volgorde van binnenkomst.
Uiteindelijk zijn 25 scholen geselecteerd:

School	Plaats
2College Ruivenmavo	Berkel-Enschot
Aeres	Velp
College ZUYD	Amsterdam
Curio de Rotonde	Breda
Dalton	Den Haag
Dendron College	Horst
Gemeentelijk Gymnasium	Hilversum
Haarlemmermeer Lyceum	Hoofddorp
Harens Lyceum	Haren
Het Hooghuis Mondriaan College	Oss
Huygens Lyceum	Eindhoven
Kandinsky College	Nijmegen
Katholieke Scholengemeenschap	Etten-Leur
Marne College	Bolsward
OSG Singelland	Drachten
Praktiq	Goes
Roelof van Echten College	Hoogeveen
St. Michael College	Zaandam
Thorbecke SG	Zwolle
Vechtdal College	Hardenberg
Vinse School	Amsterdam
Vo Campus: Pax Christi College	Druten
Wolfert Tweetalig	Rotterdam
Zaandlands Lyceum	Zaandam
Zone College	Twello

Elke school was betrokken met minstens één leraar voor Chinees en twee leraren voor Duits, Engels, Frans en Spaans en een schoolleider. De leraren waren tijdens het beproeven werkzaam in de bovenbouw van het vo. Sommige scholen namen deel met meerdere taalvakken.

Voor vmbo-bb Duits, Frans en Spaans en voor vmbo-kb Frans en Spaans zijn geen scholen geselecteerd. Om toch input te krijgen van deze scholen op de nieuwe conceptexamenprogramma's, zijn er in het voorjaar van 2026 gesprekken geweest met docenten van deze talen en leerwegen.

Voor Italiaans heeft geen school deelgenomen aan de fase van beproeven. Omdat Italiaans tijdens de vakvernieuwing is gelijkgetrokken met Spaans en Frans, vanwege de vergelijkbare kenmerken van deze Romaanse talen, is de feedback voor Spaans ook toegepast op de conceptexamenprogramma's voor Italiaans.

Het Broeckland College uit Breukelen is afgevallen aan het begin van het traject.

3.3.3 Beproefde inhouden

Hieronder geven we inzicht in welke inhouden zijn beproefd. Het beproeven gebeurde in twee fases:

Fase 1: oktober 2025 – januari 2026
In deze periode zijn de nieuwe inhouden uit de conceptexamenprogramma's in samenhang beproefd.

Aangezien het om veel nieuwe eindtermen ging en er een behoorlijk aantal scholen deelnam, hebben we de nieuwe eindtermen verdeeld over de talen en schoolsoorten. Hierbij lag steeds een focus op een subdomein en soms ook op een heel domein, afhankelijk van het aantal eindtermen waaruit een subdomein bestond voor een bepaalde schoolsoort/taal. Dit resulteerde in vier groepen, waaraan telkens een van onderstaande thema's werd gekoppeld in lijn met de geselecteerde eindtermen. Docenten kregen de opdracht om een lessenserie te ontwerpen op basis van de geselecteerde eindtermen, die uitmondde in een mondelinge of schriftelijke eindopdracht (subdomein A3). Daarnaast was het de bedoeling dat docenten de geselecteerde eindtermen in samenhang met andere eindtermen gebruikten. De verdeling was als volgt:

1. Taal in de praktijk
Focus op domein B in samenhang met domeinen A en C
> Engels voor vmbo-bb en Duits, Frans en Spaans voor vmbo, Chinees voor vwo

2. Engels als lingua franca
Focus op subdomein B1 in samenhang met domeinen A, B2 en C
> Engels voor havo en vwo

3. Fictie in het vmbo
Focus op subdomein C1 in samenhang met domeinen A, B en C2
> Engels voor vmbo-kb en -gt

4. Literatuur
Focus op subdomein C1 in samenhang met domeinen A, B en C2
> Duits, Chinees, Frans en Spaans voor havo en vwo

In fase 1 van de Fase van beproeven stonden de volgende vragen centraal:

- In hoeverre bieden de uitwerkingen van de eindtermen uit het domein Communicatie (domein A), waarin het ERK is verwerkt, voldoende handvatten om deze te vertalen naar onderwijs en toetsing?
- In hoeverre zijn de eindtermen over taalbewustzijn en cultuurbewustzijn (domein B en C) concreet geformuleerd, zodat leraren betekenisvolle en passende onderwijs- en toetsactiviteiten kunnen vormgeven?
- Is het haalbaar om voldoende tijd en aandacht te schenken aan communicatie nu ook taalbewustzijn en cultuurbewustzijn zijn opgenomen in het curriculum?
- Wat is nodig om van de domeinen/subdomeinen/eindtermen in samenhang onderwijs en toetsing te kunnen maken?
- Bieden de conceptexamenprogramma's (en -syllabi) voldoende richting om betekenisvol te differentiëren tussen de schoolsoorten en leerwegen, zowel qua inhoud als niveau?

Fase 2: januari - april 2026
Fase 2 richtte zich op het vernieuwde CE voor de talen Duits, Engels, Frans en Spaans. Doel was leerlingen kennis te laten maken met aanpak en vraagstelling van het beoogde nieuwe examen. De volgende eindtermen stonden daarom centraal:
Domein A:

- Mondelinge receptie
- Schriftelijke receptie
- Informatievaardigheden (met uitzondering van vmbo-bb en -kb voor Duits, Frans en Spaans)

Domein B:

- Effecten van taalgebruik (voor Duits, Frans en Spaans alleen in het vwo; voor Engels in vmbo-gt, havo en vwo)
- Domein C
- Inzicht in fictie (met uitzondering van vmbo-bb)

Aangezien het hele programma Chinees afgesloten wordt met een SE en niet met een CE, hebben de docenten Chinees gedurende fase 2 gewerkt met de bundel *Taal in de praktijk* uit fase 1. Aanvullend hebben ze gewerkt met de eindtermen mondelinge receptie en schriftelijke receptie. Voor vwo werden in de lessen ook elementen opgenomen van informatievaardigheden.

3.3.4 Materiaalontwikkelaars

Voorafgaand aan de fase van beproeven met de scholen zijn er 26 materiaalontwikkelaars aan het werk geweest om suggesties voor onderwijs- en toetsmateriaal uit te werken, die leraren zouden kunnen gebruiken om hun onderwijs in de nieuwe inhouden vorm te geven. De groep ontwikkelaars bestond uit negen oud-vakvernieuwingscommissieleden, elf leraren en zes vakexperts. Zie bijlage 6 voor het overzicht van de materiaalontwikkelaars.

Fase 1
Voor het ontwikkelen van materialen voor fase 1 zijn de materiaalontwikkelaars verdeeld over de vier thema's: Taal in de praktijk, Lingua franca, Fictie in het vmbo en Literatuur. Hun opdracht was om inspiratiematerialen te ontwikkelen op basis van de geselecteerde eindtermen per thema. Doel was de docenten op weg te helpen bij het ontwikkelen van onderwijs en toetsing. De inspiratiematerialen werden gebundeld in een reader bestaande uit de volgende onderdelen, de ontwikkelde materialen sloten hierbij aan:

1. Inleiding
    - Geselecteerde eindtermen
    - Werkwijze
2. Nieuwe inhouden
    - Een korte omschrijving van het thema of de inhoud
    - Een woordenwolk om zo in één oogopslag een samenvatting te krijgen van het thema
    - Een lesvoorbeeld of voorbeeld van een lesonderdeel
    - Links naar andere lesvoorbeelden
    - Links van gebruikte bronnen en verdiepende bronnen
3. Stappenplan: hoe ga je aan de slag met de nieuwe eindtermen?
4. Onderwijs- en toetsmateriaal
    - Inspiratie voor thema's voor lessenseries op basis van hoofdthema reader
    - Suggesties voor toetsing
    - Suggesties voor beoordeling
    - Lesvoorbeelden
    - Stappenplannen: hoe zijn de materiaalontwikkelaars te werk gegaan?
5. Overige adviezen vanuit de materiaalontwikkelaars

Fase 2
Het doel van fase 2 was leerlingen kennis te laten maken met aanpak en vraagstelling van het nieuwe centrale examen. De opdracht aan de materiaalontwikkelaars in fase 2 was schriftelijke en audiovisuele bronnen te selecteren rondom een thema, vanuit verschillende invalshoeken. En om daarbij vragen te ontwikkelen passend bij de vraagstelling van het nieuwe examen. Hierbij kregen ze de volgende suggesties:

Bronnen en thema's:

- Actualiteit, maatschappelijk, cultuurgebonden, verbonden aan taal(bewustzijn)
- Aansluitend bij de omschrijvingen in eindtermen 3 en 4, en de vereiste minimale ERK-niveaus
- Bij voorkeur ook minstens één fictiebron

Vraagstelling:

- Begripsvragen
- Bronvergelijkingsvragen
  - Informatie van verschillende bronnen met elkaar vergelijken, zoeken naar overeenkomsten en verschillen
- Scenariovraag
  - Informatie zoeken en beoordelen in de bronnen voor een specifiek doel vanuit een meegegeven situatie

In totaal zijn er vier trainingsbundels ontwikkeld: Duits, Engels, Frans en Spaans. Elke bundel bestond uit twee delen: een trainingsdeel voor vmbo en een deel voor havo-vwo.

3.3.5 Samenwerking met Stichting Cito

Voor de fase van beproeven hebben de toetsexperts van Stichting Cito bij de te beproeven onderdelen toetsopgaven ontwikkeld die door leraren zijn afgenomen en geëvalueerd. Zowel de feedback van de leraren op de opgaven als de gegevens over de scores van de leerlingen zijn voor verdere analyse overgedragen aan de toetsexperts van Stichting Cito.

De tryout-toetsen van Cito voor Duitse, Engelse, Franse en Spaanse taal en cultuur op het vmbo, de havo en het vwo dienden in zestig minuten digitaal gemaakt te kunnen worden door de leerlingen. Bij de ontwikkeling is Cito uitgegaan van de volgende ontwerpprincipes:

- Integratie van inhouden uit subdomeinen B1 (Effecten van taalgebruik), C1 (Inzicht in fictie) en C2 (Cultuurgebonden aspecten in bronnen) bij het selecteren van bronnen en het toetsen van het begrip.
- Gebruik van zowel zakelijke als fictionele bronnen, zowel auditieve/audiovisuele als schriftelijke bronnen.
- Aansluiting waar mogelijk bij het ERK-niveau van toepassing.
- Keuze van onderwerpen ook gerelateerd aan domeinen B en C.
- Bevraging afgestemd op de inhoud en bedoeling van eindtermen 3, 4 en 5
- Bevraging van bronnen in combinatie aan de hand van een vastgesteld doel (meervoudig tekstbegrip en scenario-based assessment – minimaal één scenario-based toetsvraag).
- Bevraging en antwoordmogelijkheden zowel in het Nederlands als in de doeltaal, dit om mogelijke effecten van de taalkeuze te onderzoeken.

3.3.6 Opzet beproeven

De fase van beproeven begon met een startdag op 17 september 2025. Curriculumexperts van SLO gingen met leraren en schoolleiders en met toetsexperts van CvTE en Stichting Cito aan de slag met de conceptexamenprogramma's en -syllabi, en gaven leraren inzicht in de opzet van het beproeven, de inhouden die beproefd werden en ieders rol tijdens het beproeven.

Leraren en leerlingen
Vanaf de startdag tot de herfstvakantie bereidden leraren samen met de curriculumexperts lessen voor. Ook vulden de leraren een startmeting in over hun leservaring, onderwijs- en toetspraktijk met de huidige examenprogramma's.

In de periode tussen de herfst- en kerstvakantie gaven de leraren les in een aantal nieuwe inhouden. Dit evalueerden ze tijdens een tweede landelijke bijeenkomst in januari 2026. Het inspireren van elkaar, het delen van goede voorbeelden én het evalueren van aanpakken stonden daarbij centraal.

Vanaf januari gingen leraren hun leerlingen voorbereiden op de afname van de Cito-toets. Leraren Chinees gingen aan de slag met de bundel Taal in de praktijk. Daarna volgde een slotdag met eindevaluatie in april 2026. Vooraf vulden leraren een vragenlijst in ter voorbereiding. Tijdens de slotdag evalueerden zij de examenprogramma's en syllabi in focusgroepen, ingedeeld op taal en niveau, onder begeleiding van collega's van de afdeling Advies & Onderzoek van SLO. De focusgroepgesprekken werden georganiseerd volgens de methodiek van *comparative judgement,* waarbij de deelnemers de inhouden uit de programma's ordenden van meest tot minst begrijpelijk, bruikbaar, verwacht haalbaar, enzovoort. Vervolgens werden in de groep knelpunten en mogelijke oplossingen besproken. Aan het einde van de slotdag vulden de leraren nog een vragenlijst in over de implementatie van de examenprogramma's en hun ervaringen met de fase van beproeven.

Aanvullende feedback over de examenprogramma's is opgehaald tijdens twee focusgroepen met materiaalontwikkelaars. Zij zijn bevraagd over de formulering van de examenprogramma's en de bruikbaarheid daarvan voor de vertaalslag naar lesmateriaal. Daarnaast zijn er ook interviews geweest met in totaal vijf leraren die niet betrokken waren bij de fase van beproeven om extra feedback op te halen op de conceptexamenprogramma's voor het vmbo: hierbij ging het om docenten vmbo-bb en -kb voor Duits en Frans en een docent vmbo-kb en -gl/tl voor Spaans.

Tijdens de fase van beproeven zijn tussentijds verschillende aanvullende activiteiten en bijeenkomsten georganiseerd:

- Online bijpraatmomenten waarbij leraren input van de SLO-curriculumexperts kregen, vragen konden stellen en hun materialen en ervaringen deelden.
- Online samenwerksessies per themagroep waarbij docenten onderling vragen en materialen konden delen. De curriculumexperts van SLO waren hierbij niet aanwezig.
- Schoolbezoeken: de curriculumexperts van SLO hebben alle scholen bezocht. Tijdens het bezoek is gesproken met de betrokken leraren, met de schoolleider en met leerlingen. Ook woonden de curriculumexperts lessen bij waarin de docenten aan de slag gingen met de nieuwe inhouden.

- Inspiratiesessie ervaringsdoelen: kennismaking met de ervaringsdoelen, hoe integreer je ervaringsdoelen in onderwijs en toetsing en aandacht voor de gevolgen voor de programma's voor toetsing en afsluiting (PTA's).
- ERK-bijeenkomst: leraren kregen korte uitleg over structuur en achterliggende principes van het ERK en beoordeelden daarna de haalbaarheid van de voorgestelde ERK-niveaus voor de verschillende talen en schoolsoorten.

Schoolleiders
De schoolleiders namen deel aan het schoolleiderstraject onder begeleiding van SLO. Zij brachten in kaart wat nodig is om de examenprogramma's en syllabi goed te laten landen in de klas en in de school. En wat daar ook landelijk voor nodig is.

Schoolleiders vulden op de startdag een vragenlijst in over hoe onderwijs en toetsing op dat moment op hun school georganiseerd was. Bij de tweede landelijke bijeenkomst in januari 2026 is expliciet aandacht besteed aan curriculumontwikkeling op school, de rol van de schoolleider, lessentabellen en schoolexaminering. In april 2026 vond de slotdag plaats. Vooraf zijn schoolleiders bevraagd over de beproefde examenprogramma's. Op de slotdag zelf zijn schoolleiders bevraagd over eventuele aanpassingen van de lessentabel en de mogelijkheden voor schoolexaminering vanuit het brede perspectief op curriculumvernieuwing. Ook vulden schoolleiders een vragenlijst in over de implementatie van de geactualiseerde examenprogramma's, de kansen en belemmeringen, en de rol van de schoolleider bij de curriculumvernieuwing.

3.4 Komen tot definitieve programma's en syllabi

In de periode na de slotdag tot en met de meivakantie zetten de collega's van de afdeling Advies & Onderzoek van SLO alle feedback in het zogenoemde wegingskader, geordend op thema en schoolsoort/leerweg. Primair doel van een wegingskader is een overzicht te krijgen van de onderdelen van de examenprogramma's en syllabi waarop de feedback zich richt en waar de feedback mogelijk leidt tot aanpassingen. Het wegingskader bevat daarmee alle informatie voor:

- bijstelling van de examenprogramma's;
- bijstelling van de syllabi;
- onderbouwing en verantwoording in toelichtingsdocumenten;
- ontwikkeling van handreikingen door SLO;
- ontwikkeling van voorbeeldexamens onder regie van het CvTE;
- advies aan het ministerie van OCW ten aanzien van implementatie.

De gevulde wegingskaders zijn vervolgens overgedragen aan de curriculumexperts van SLO, aan de clustermanagers van het CvTE en aan de toetsexperts van Stichting Cito. Voor de vakken met een CE verwerkten de collega's van Stichting Cito in afstemming met de clustermanagers van CvTE de feedback op de taken voor

het CE in een eigen wegingskader, waar zij ook de opbrengsten van aanvullende onderzoeken in rapporteerden.
Op 26, 27 en 28 mei 2026 vond de wegingsdriedaagse plaats. Curriculumexperts en collega's van Advies & Onderzoek van SLO, toetsexperts van de Stichting Cito en de clustermanagers van het CvTE besloten gezamenlijk welke feedback op bruikbaarheid en verwachte effectiviteit dusdanig zwaarwegend was dat de examenprogramma's en syllabi moesten worden aangepast.
De curriculumexperts waren daarbij verantwoordelijk voor de thema's en kwesties ten aanzien van de examenprogramma's. Toetsexperts van Cito en clustermanagers van het CvTE droegen bij in weging en conclusies vanuit hun verantwoordelijkheden voor respectievelijk het ontwikkelen van centrale examens en het aanpassen van de syllabi.
De curriculumexperts formuleerden samen met Cito en het CvTE gedurende de driedaagse zoveel mogelijk concrete aanpassingsvoorstellen. Verdere aanpassing, uitwerking en een controleslag vonden na de driedaagse plaats.
Aanbevelingen ten behoeve van de syllabi werden zo concreet mogelijk gedaan.

Op 27 mei heeft een online-klankbordgesprek plaatsgevonden over de voorgenomen aanpassingen aan de eindtermen van domein B (Taalbewustzijn) aan de hand van de feedback verzameld tijdens de fase van beproeven. De klankbordgroep bestond uit experts op het gebied van taalbewustzijn en meertaligheid, deels ook oud-vakvernieuwingscommissieleden: Niklas Abel, Eline van Batenburg, Catherine van Beuningen, Anna Kaal, Sebastiaan Dönszelmann, Rick de Graaff en Carolina de Groot. Focus van het gesprek was de vraag of de aangepaste eindtermen de essentie van het domein behouden in het perspectief van passendheid en uitvoerbaarheid voor de leerlingen van de bovenbouw vmbo, havo en vwo. De klankbordgroep vervulde een adviesrol. In de definitieve versie van domein B is rekening gehouden met de feedback van de klankbordgroep.

Op 17 juni kwam de syllabuscommissie bijeen. Deze bracht op basis van de bijstellingen aan de examenprogramma's ook bijstellingen aan de syllabi aan, zodat examenprogramma's en syllabi optimaal op elkaar zijn afgestemd.

3.4.1 Belangrijkste aanpassingen vanuit de fase van beproeven

Tussen de conceptversies en de definitieve examenprogramma's zijn verschillende wijzigingen doorgevoerd op basis van de feedback uit de fase van beproeven, aanvullende consultaties met docenten en de gezamenlijke weging door SLO, CvTE en Cito tijdens de wegingsdriedaagse. De wijzigingen hadden als doel de programma's begrijpelijker, beter uitvoerbaar en beter toetsbaar te maken en hielden rekening met het voorkomen van overladenheid zonder afbreuk te doen aan de essentie van de vernieuwing.

Wijzigingen in de karakteristiek

De positionering van het ERK als curriculair instrument is aangescherpt. De nieuwe omschrijvingen doen recht aan de hele bandbreedte van het ERK-niveau waar

leerlingen voor de betreffende taalvaardigheid naartoe werken in de specifieke schoolsoort en leerweg.
Ook zijn de karakteristieken waar nodig scherper en bondiger geformuleerd.

Wijzigingen in het raamwerk
Het opnemen van multimediale bronnen in het CE is alleen te realiseren met een digitale afnameomgeving. Dat vraagt om nader onderzoek naar technische en organisatorische randvoorwaarden bij verschillende mogelijke scenario's. Om die reden wordt in het definitieve raamwerk vermeld dat eindterm 3 (begrip van auditieve en audiovisuele bronnen) onderdeel van het SE blijft zolang er nog sprake is van een CE op papier.

Wijzigingen in eindtermen
Wijzigingen in domein A (Communicatie)

- ERK-niveaus

Tijdens de fase van beproeven zijn de ERK-niveaus voorgesteld door de vakvernieuwingscommissie voorgelegd aan de deelnemende docenten. De docenten kregen eerst een toelichting op de structuur en de achterliggende principes van het ERK, en hoe de koppeling aan de ERK-niveaus terugkomt in de formulering van de eindtermen in domein A. Docenten werkten vervolgens in groepen, ingedeeld naar taal en schoolsoort. Zij bespraken zelf meegebrachte teksten en producten die volgens hen haalbaar én uitdagend waren voor hun leerlingen, en schaalden die teksten en producten in op ERK-niveau met gebruik van de door ons aangeleverde ERK-schalen. Daarna gaven zij op basis daarvan aan welke ERK-niveaus zij haalbaar achtten voor hun leerlingen.
Hun inschattingen weken in sommige gevallen af van de voorgestelde niveaus. De discrepanties zijn uitgebreid besproken en geanalyseerd binnen de vaksectie mvt van SLO. Hierbij vergeleken en wogen we de overwegingen van de vakvernieuwingscommissie, de ERK-niveaus van de nieuwe kerndoelen, de aangepaste ontwerptijd in het primair onderwijs en de feedback van de docenten tijdens de fase van beproeven. De verschillen in inschattingen tussen de docenten en de vakvernieuwingscommissie voor de receptieve vaardigheden zijn tijdens de wegingsdriedaagse besproken met Cito en CvTE. In de meeste gevallen is bij die niveaus besloten om geen veranderingen door te voeren in de voorgestelde ERK-niveaus voor de nieuwe eindtermen en de conclusies en afwegingen van de vakvernieuwingscommissie zwaarder te laten wegen.
In enkele gevallen zijn de voorgestelde aanpassingen tijdens de fase van beproeven doorgevoerd:

- Het toevoegen van enkele plus-niveaus bij Engels en Duits, dat geen invloed heeft op de formulering van de eindterm. Het plus-niveau geeft aan dat leerlingen hoger in de bandbreedte van het betreffende niveau aan hun taalvaardigheid werken en biedt bij Duits de mogelijkheid om het verschil met Frans en Spaans zichtbaar te maken. Bij Engels kb wordt het verschil met bb zichtbaar.

- Het verhogen van mondelinge productie en interactie van A1 naar A2 bij vmbo-bb Engels. Zwaarwegende argumenten waren de ervaringen van de vmbo-docenten Engels van de fase van beproeven, de ERK-niveaus voor spreken en gespreksvaardigheid in de kerndoelen en de trend bij andere schoolsoorten en talen, waarbij schriftelijke productie en interactie doorgaans niet op een hoger ERK-niveau worden ingeschaald dan mondelinge productie en interactie.
    - Het voorgestelde niveau voor mondelinge productie en interactie was A1, terwijl voor schriftelijke productie A2 was. De docenten uit de fase van beproeven benadrukten dat vmbo-leerlingen in de praktijk doorgaans mondeling sterker zijn dan schriftelijk. Deze lijn is ook zichtbaar bij andere schoolsoorten en talen, waar mondelinge productie en interactie gelijk of hoger ingeschaald zijn dan schriftelijke productie.
    - Daarnaast lag het voorgestelde ERK-niveau voor spreken en gesprekvaardigheid aan het einde van het primair onderwijs op A1. In de onderbouw van het vo is een bandbreedte tussen A1 en A2 vastgesteld. Bij het vaststellen van de ERK-niveaus in de kerndoelen is rekening gehouden met de ontwerptijd voor Engels in het po, die met 50% is verhoogd (SLO, 2022).
    - Bovenstaande argumenten hebben ertoe geleid dat het ERK-niveau voor mondelinge interactie is verhoogd van A1 naar A2.

Samenvattend, heeft dit proces geleid tot de volgende wijzigingen:
Vmbo-bb: Engels mondelinge productie en interactie is verhoogd naar A2 (was A1).
Vmbo-kb: Engels schriftelijke receptie en mondelinge productie en interactie zijn aangepast naar A2+ (was A2).
Havo: Engels schriftelijke communicatie is aangepast naar B1+ (was B1); Duits mondelinge en schriftelijke receptie zijn aangepast naar B1+ (was B1).
Vwo: Duits mondelinge en schriftelijke receptie zijn aangepast naar B2+ (was B2).

- Informatievaardigheden
  In afstemming met Nederlands zijn de begrippen die horen bij de evaluatie van de informatie aangepast. Er is gekozen voor dezelfde ordening van de aspecten die de kwaliteit van de informatie bepalen. Daarbij wordt de bruikbaarheid bepaald door gradaties van relevantie en betrouwbaarheid van de informatie en de bron. Deze aangescherpte ordening is verwerkt in de formulering van eindterm 5.
- Chinees karakterschrift bij havo
  Schrijfvaardigheid wordt bij Chinees onderverdeeld in twee eindtermen: digitaal en met handmatig gebruik van karakters. Op basis van de ervaringen met het beproeven van de nieuwe programma's is in verband met haalbaarheid de tweede eindterm uit het examenprogramma havo verwijderd.

Wijzigingen in domein B (Taalbewustzijn)
Tijdens de fase van beproeven gaven docenten aan dat verschillende eindtermen binnen dit domein te complex, te abstract of te zwaar waren en onvoldoende aansloten bij de belevingswereld van leerlingen. Ook waren er bij docenten Engels grote twijfels over de bruikbaarheid van het begrip lingua franca voor onderwijs en toetsing. Het begrip zelf riep vragen op met betrekking tot de relatie met taalvariatie. Het vergelijken van overeenkomsten en verschillen tussen talen werd ten onrechte geassocieerd met het onderwijzen van grammaticale structuren en woordenschat. Daarnaast vonden leraren een leerdoel over taalleerprocessen meer geschikt voor de onderbouw.
Aan de hand van deze reacties is besloten om domein B aan te passen en de aanpassingen voor te leggen aan een klankbordgroep van experts/oud-vakvernieuwingscommissieleden – zie vorige paragraaf.

In de definitieve versie van de conceptexamenprogramma's zijn de volgende aanpassingen doorgevoerd:

Alle schoolsoorten

- Enkele eindtermen zijn aangescherpt, sommige inhouden zijn explicieter geworden of herordend. In de herordening is, met name bij subdomein B1 voor havo/vwo, de feedback van de klankbordgroep grotendeels overgenomen.
- De voorbeelden in de sectie 'Te denken valt aan' zijn - mede door feedback en suggesties van de deelnemers aan de fase van beproeven - concreter geformuleerd, dichter bij de onderwijspraktijk. Ook zijn ze in sommige gevallen taalspecifiek gemaakt. Na de wegingsdriedaagse zijn een aantal TDVA nog verder aangescherpt naar aanleiding van feedback van de klankbordgroep. Zo is geprobeerd om bij vmbo-bb steeds een bewustwordingselement op te nemen dat verder gaat dan herkenning en leerlingen stimuleert tot actieve verwerking.
- Enkele eindtermen zijn omgezet naar ervaringsdoelen (voor havo en vwo deels naar hybride doelen), om zo meer ruimte te geven aan individuele ervaringen en aan verschillende behoeften van de leerlingen. Ervaringsdoelen lenen zich voor bredere toetsvormen om leeropbrengsten vast te leggen in het pta en voorkomen een (te) smalle normering, die mogelijk tot een overladen curriculum kan leiden. Als consequentie zijn sommige handelingswerkwoorden aangepast. Enkele eindtermen voor vwo zijn als hybridedoelen geformuleerd om zowel recht te doen aan beheersing als aan ervaring. Van vwo-leerlingen mag namelijk verwacht worden dat ze inhouden gerelateerd aan taalbewustzijn onderzoeken om inzicht te krijgen in relaties tussen talen, taalvariatie en effecten van keuzes in taalgebruik op de ontvanger. De opgedane ervaringen verrijken daarbij de inzichten en zorgen voor dieper begrip.
- Meertaligheid heeft ook een plek gekregen bij taalleerprocessen, wat ten goede komt aan de leerlijn vanuit de onderbouw.

- Taalleerprocessen zijn herschreven vanuit het vervolgperspectief en het idee van *een leven lang leren* De link met 'opleidings- en beroepscontexten' is specifiek benadrukt. Door taalleerprocessen in te koppelen aan *een leven lang leren* ontstaat er verdieping ten opzichte van de onderbouw, waar de eindterm taalleerproces gekoppeld is aan de schoolcontext.
- In domein A wordt nog steeds gelinkt naar domein B. Dit wordt versterkt in de sectie 'Te denken valt aan'.

Specifiek voor havo/vwo

- Mede aan de hand van de feedback van de deelnemers aan de fase van beproeven is taalvariatie concreter geformuleerd, niet alleen bij Engels maar ook bij Spaans, Frans en Duits. Daarbij is zowel sociale als geografische variatie meegenomen, en het gebruik van verschillende registers. Bij Engels is aandacht voor het gebruik van de taal door niet-native speakers.
- Op basis van de opbrengsten van de driedaagse zijn sommige onderdelen nog toegevoegd zoals het historische perspectief bij taalvariatie, meer aandacht voor analyse in het vwo-programma, aandacht voor de positie van de taal in de wereld ook bij Spaans, Frans en enigszins Duits. Ook is de formulering van het doel taalleerprocessen en de waardering van meertaligheid aangescherpt.

Specifiek voor vmbo

- Vmbo-docenten vonden het werkwoord 'reflecteren' te abstract voor de doelgroep. Hetzelfde geldt voor de term 'verbanden leggen'. Daarom hebben we gekozen voor 'laten zien hoe/laten zien waarom.' Dit nodigt ook uit tot reflectie.
- Meertaligheid is benaderd vanuit een breed perspectief, waardoor er ook onderdelen van sociale en geografische taalvariatie onder vallen. Dit om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de (toekomstige) belevingswereld van leerlingen, waarin zij te maken krijgen met een variëteit aan sprekers van de mvt. Het leggen van verbanden tussen talen bleek in de praktijk lastig te realiseren. De focus is in de definitieve formulering gelegd op het ervaren van hoe het eigen meertalig repertoire bij kan dragen aan effectieve communicatie. Bij vmbo zijn de uitwerkingen eveneens aangepast om beter aan te sluiten bij de onderwijspraktijk. Daarnaast is - net als bij havo - ook een link gemaakt met de identiteit van de leerlingen naar aanleiding van feedback van de vmbo-specialisten van de klankbordgroep.

Digitale geletterdheid

Deze eindterm, die voor alle examenprogramma's geldt, is aangescherpt aan de hand van de ontvangen feedback. De focus van de eindterm ligt zowel op de invloed van digitale en internationale communicatie, als op de kritische inzet van digitale middelen bij het leren van een taal.

Wijzigingen in domein C (Cultuurbewustzijn)

- Ondersteuning van ver- en hertalingen, ondertiteling en verkorte versies bij het lezen of bekijken van fictie/literatuur

Er zijn enkele redactionele aanpassingen aan de eindtermen van subdomein C1 aangebracht, om voor consistentie te zorgen tussen de eindtermen over de inzet van bovengenoemde ondersteuning.

- Literaire competentie bij havo
  Er waren zorgen bij de docenten over de complexiteit en de haalbaarheid van deze eindterm bij havo. Havo wordt immers een jaar eerder afgesloten dan vwo. Om die reden is de uitwerking van de eindterm voor havo aangepast.
- Cultuurgebonden aspecten in communicatie
  Er zijn enkele redactionele wijzigingen aangebracht aan deze eindterm om doel en beoogde opbrengsten nader te verhelderen.

Wijzigingen in begrippenlijst

Door de feedback uit de fase van beproeven, het werk van de syllabuscommissie en afstemming met Nederlands en Fries zijn wijzigingen doorgevoerd in de begrippenlijst bij de definitieve conceptexamenprogramma's. Voor een deel betreft dit redactionele aanpassingen. Daarnaast zijn er omschrijvingen gewijzigd en begrippen toegevoegd of juist verwijderd. Voor het aanscherpen van sommige begrippen, waaronder genre, literatuur en literair middel, hebben curriculumexperts Nederlands aparte expertsessies georganiseerd met onderzoekers en opleiders uit het werkveld.

Ten opzichte van de eerste versie van de conceptexamenprogramma's is voor de volgende begrippen de omschrijving aangepast: bron, culturele diversiteit, fictie, genre, literair middel, literatuur, non-fictie, perspectief, retorisch middel, taalconventie, tekst en verteltechniek.
De begrippen burgerschap, digitale geletterdheid, framing, geletterdheid, genrekenmerk, gesprekconventie, talige identiteit, talig repertoire, tekstbegrip, tekststructuur en thema zijn toegevoegd.
De volgende begrippen zijn verwijderd: communicatief doel, communicatieve context, cultuur, cultuuruiting, culturele context, lingua franca, mediation, omgangsvorm, pluricultureel en taalleerproces.

4. Vervolg en adviezen

4.1 Tijdslijnen

De 24 examenprogramma's zijn op 1 september 2026 gepubliceerd en aangeboden aan het ministerie van OCW. Door het College voor Toetsing en Examens (CvTE) zijn de twintig bijhorende definitieve syllabi opgeleverd en gepubliceerd.
De beoogde invoering is op 1 augustus 2029 in leerjaar 3 van het vmbo en leerjaar 4 van havo en vwo. Leerlingen zullen op basis van deze planning op vmbo en havo twee jaar later en op vwo drie jaar later CE afleggen.

4.2 Handreikingen en voorbeeldexamens

Handreikingen
SLO ontwikkelt handreikingen bij de nieuwe examenprogramma's die scholen inspireren bij het vertalen van het examenprogramma naar hun eigen onderwijs- en toetsprogramma. Deze handreikingen zijn niet voorschrijvend.
Tijdens de fase van beproeven hebben we informatie en voorbeelden verzameld die passen bij de bedoeling en inhouden van de vernieuwde examenprogramma's. In schooljaar 2026-2027 zullen we in afstemming met de andere algemeen vormende onderwijsvakken nagaan welke informatie, voorbeelden en andere producten en diensten nodig zijn om de handreikingen te ontwikkelen.
Daarbij nemen we de volgende aandachtspunten mee die zowel uit evaluatie van de huidige handreikingen blijken als die leraren en schoolleiders tijdens de fase van beproeven naar voren brachten:

- Zorg ervoor dat de handreikingen enerzijds informeren over de bedoeling en inhouden van de nieuwe programma's, en anderzijds schoolteams ondersteunen om schoolbreed het curriculumgesprek te voeren, leiding te geven aan curriculumvernieuwing en curriculumbewuste keuzes te maken.
- Zorg ervoor dat de handreikingen inclusief bijbehorende producten en diensten vindbaar en toegankelijk zijn.
- Zorg voor inspirerende praktijkvoorbeelden en voorbeeldmatige uitwerkingen bij de vernieuwde examenprogramma's, die naar eigen schoolcontext kunnen worden aangepast. Maak daarbij inzichtelijk wat hetzelfde is gebleven en wat de verschillen zijn tussen de huidige en nieuwe examenprogramma's.
- Heb daarbij aandacht voor concrete ondersteuning en praktische handvatten voor subdomein B2, zodat leraren dit effectief kunnen toepassen in hun onderwijspraktijk.
- Maak inzichtelijk hoe vanuit de ambitieuze kerndoelen voor de onderbouw vo de doorlopende leerlijn naar de verschillende schoolsoorten en leerwegen in de bovenbouw eruitziet, inclusief mogelijkheden voor differentiatie.
- Bied houvast en inspiratie voor verschillende toets- en beoordelingsvormen die mogelijk zijn en passen bij bedoeling en inhouden van de

examenprogramma's, zeker als het gaat om de aan het SE toegewezen inhouden. Maak daarbij ook duidelijk hoe inhouden van het SE zich verhouden tot inhouden voor het CE in een samenhangend examenontwerp en in het Programma van Toetsing en Afsluiting.
- Geef inspiratie hoe de eigenstandige, complementaire en gelijkwaardige positie van het SE te waarborgen. Doe dit inclusief handvatten voor voorbereiding op het CE zonder dat het SE als oefening voor het CE wordt gebruikt.
- Geef inzicht in verbindingen en mogelijkheden voor meer en/of betere afstemming tussen de vakken:
    - Mogelijke vormen van samenhang tussen de moderne vreemde talen onderling en met Nederlands;
    - Vakdoorsnijdend werken ten aanzien van geletterdheid, gecijferdheid, burgerschap, digitale geletterdheid en loopbaanoriëntatie;
    - Mogelijke vormen van samenhang tussen algemeen vormende, praktijk- en beroepsgerichte vakken.

De handreikingen zullen gedurende 2027 worden ontwikkeld. Tussentijds worden bruikbare onderdelen al gedeeld op de website en zullen we op conferenties en in vakbladen zoveel mogelijk communiceren over de vernieuwde programma's, inclusief goede voorbeelden en werkmaterialen.

Voorbeeldexamens
In opdracht van het CvTE ontwikkelt Stichting Cito voorbeeldexamens voor vakken met een CE. Het CvTE en Cito valideren deze voorbeeldexamens in het veld op het vlak van onder meer de overeenstemming met de bedoeling van het examenprogramma en de te hanteren moeilijkheidsgraad voor de betreffende leerwegen. Beoogde oplevering van deze voorbeeldexamens is zomer 2027.

4.3 Naar een succesvolle implementatie

4.3.2 Inleiding
Een voorwaarde voor een geslaagde invoering van de geactualiseerde examenprogramma's en syllabi is dat de invoering ondersteund wordt door een effectieve en goed geplande implementatiestrategie. Daarbij moet sprake zijn van samenhang tussen curriculum, didactiek, leermiddelen, toetsing en examinering. Voldoende tijd en ondersteuning voor leraren, schoolleiders, opleiders, materiaal- en toetsontwikkelaars en andere betrokkenen om zich deze nieuwe doelen eigen te maken, vormen immers kritische voorwaarden voor succes.
De invoering van actuele examenprogramma's en syllabi is daarmee een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor succes.

Daarbij is ook blijvend zicht op het curriculum van scholen nodig, met continue monitoring in alle fasen: van actualisatie tot implementatie en voorbereiding op herijking van kerndoelen en examenprogramma's. Zie hiervoor ook het SLO-rapport

over meer zicht op het curriculum in het funderend onderwijs (Van Dieren et al., 2025).

In dit hoofdstuk formuleren we vanuit SLO als opdrachtnemer en uitvoerder van de actualisatie van de examenprogramma's de belangrijkste aanbevelingen om een effectieve implementatie te ondersteunen. Deze adviezen zijn gericht aan het ministerie van OCW, als stelselverantwoordelijke, opdrachtgever van de actualisatie van examenprogramma's en verantwoordelijke voor de implementatie van de nieuwe examenprogramma's. De adviezen bouwen voort op het SLO-advies voor de implementatie van kerndoelen (Groenendijk et al., 2024). Ze zijn vakspecifiek aangevuld vanuit de adviezen van leraren en schoolleiders die meededen aan het beproeven van de verschillende examenprogramma's en syllabi in schooljaar 2025-2026 en van mvt in het bijzonder.

We ordenen de adviezen aan de hand van drie categorieën van factoren die cruciaal zijn voor implementatie: structureel, menselijk en materieel (McKenney, 2017; Nieveen et al., 2022).

4.3.3 Structureel

Sturing
Effectieve sturing van het implementatieproces is een cruciale voorwaarde voor de invoering van nieuwe examenprogramma's en syllabi in de bovenbouw vo. SLO vraagt van het ministerie van OCW als stelselverantwoordelijke om de regie op de implementatie voortvarend op te pakken en de partijen die hierin een rol spelen bij elkaar te brengen. Scholen zoeken hier naar meer duidelijkheid. Daarnaast valt of staat de uiteindelijke actualisatie ook met toezicht dat uitgelijnd is met de uitgangspunten van de actualisatie.

Voor een succesvolle landing van de nieuwe examenprogramma's en syllabi is het wezenlijk dat er gecoördineerde en gerichte communicatie is voor verschillende actoren over het overkoepelende verhaal van de vernieuwing. Waarom is deze nodig en wat is de bedoeling van de vernieuwing? Voor alle direct betrokken actoren moet duidelijk zijn welk positief effect het vernieuwde curriculum kan hebben op:

- studie, vervolgopleiding en maatschappelijke participatie van elke leerling;
- curriculumbewust handelen in het schoolteam inclusief het maken van weloverwogen keuzes bij de vertaling van het beoogde curriculum naar de eigen onderwijspraktijk.

Daarnaast is een duidelijke kernboodschap per vak over de essentie van de vernieuwing noodzakelijk. Daarbij zijn juist vakverenigingen een hele belangrijke speler voor het uitdragen van de bedoeling achter de vernieuwing van de

examenprogramma's en syllabi. De overkoepelende boodschap, zowel van de gehele vernieuwing als de kernboodschap per vak, is nodig om binnen school alle neuzen dezelfde kant op te krijgen.

De implementatie van de nieuwe kerndoelen en examenprogramma's vereist ook evaluatie. Kleinschalig onderzoek kan helpen om inzichten over goed werkende praktijken te ontwikkelen, te verzamelen en te delen. Plan daarom als stelselverantwoordelijke fundamenteel en/of praktijkgericht onderzoek naar de herziening. Curriculum moet een belangrijk onderzoeksthema worden, dat landelijk wordt gecoördineerd. Richt daarnaast structurele monitoring in om de voortgang op de scholen ten aanzien van het implementeren van de curricula te volgen, vragen die leven op scholen op te halen en input te verzamelen voor een volgende periodieke herijking van het curriculum.

Voor de implementatie van de examenprogramma's en syllabi geeft SLO specifiek en aanvullend op bovenstaande punten de volgende adviezen:

- Formuleer een bondige implementatieagenda over de invoering van de examenprogramma's en syllabi, en zorg ervoor dat de inspanningen van de betrokken organisaties goed afgestemd worden.
- Stem deze af met de implementatieagenda van de kerndoelen onderbouw vo en benut ze voor de invoering van alle examenprogramma's voor avo-vakken die er nog aankomen. Neem daarbij waar relevant ook de vernieuwing mee bij de beroeps- en praktijkgerichte vakken.
- Communiceer expliciet over de hoeveelheid tijd waarvoor het vak is ontworpen in de verschillende schoolsoorten en leerwegen. Waak daarbij voor normen en voorschriften in de lesroosters, maar formuleer aanbevelingen voor roostering en geef voorbeelden van andere manieren dan contacturen/lesuren om recht te doen aan de inhoud en omvang van de geactualiseerde examenprogramma's.
- Zorg voor helderheid op korte termijn over de positie van het huidige referentiekader en de toekomst ervan: welke functie het heeft, hoe het zich verhoudt tot de examenprogramma's en wat de consequenties zijn voor de implementatie van de examenprogramma's en syllabi.
- Organiseer systematisch zicht op het uitgevoerde en gerealiseerde curriculum mvt in een doorlopende leerlijn onderbouw vo-bovenbouw vo, zodat helder is welke aanpassingen in een doorlopende leerlijn op kortere en langere termijn nodig zijn.

Tijd en facilitering

De invoering van nieuwe examenprogramma's en syllabi vraagt om een planmatige aanpak. Ze kan alleen succesvol zijn als leraren, de vaksectie en andere betrokkenen in de school voldoende tijd en ruimte krijgen om zich op de nieuwe doelen te richten, te bespreken hoe zij hier handen en voeten aan geven en weloverwogen keuzes kunnen maken. Voor de implementatie van de

examenprogramma's Engels, Chinees, Duits, Frans, Italiaans en Spaans geeft SLO daarom de volgende adviezen:

- Prioriteer de curriculumvernieuwing en voorkom nieuwe of vigerende beleidsaccenten. Geef scholen ook de rust en ruimte om aan te sluiten bij hun eigen startsituatie, schoolvisie en ontwikkelingen.
- Geef scholen voldoende tijd en middelen om de examenprogramma's en syllabi te vertalen naar goed onderwijs en passende toetsing en examinering, inclusief de herziening van het Programma voor Toetsing en Afsluiting (PTA). Doe daarbij aan duidelijk verwachtingsmanagement en waak voor belasting met nieuwe tussentijdse wensen en aanpassingen van het curriculum.

4.3.4 Menselijk

Toerusting van nieuwe leraren

Voor aankomende leraren is het van belang dat er in hun opleiding aandacht wordt besteed aan de nieuwe kerndoelen, de examenprogramma's en syllabi. Voor mvt is ook aandacht voor het Europees Referentiekader voor de Talen (Council of Europe, 2020) van belang. Schoolleiders gaven tijdens de fase van beproeven meermaals aan dat initiële opleidingen zeer verschillend op de hoogte zijn en actief bezig zijn met de nieuwe kerndoelen en examenprogramma's. SLO adviseert daarom het volgende:

- Zorg ervoor dat de bedoeling en nieuwe inhouden geborgd zijn in de kennisbases die op dit moment ook herijkt worden, zowel generiek als vakspecifiek.
- Heb hierbij aandacht voor het ontwikkelen van didactische vaardigheden die nodig zijn voor ervaringsdoelen en domein B.
- Investeer en faciliteer in uitwisseling tussen lerarenopleidingen, vakvereniging en vaksteunpunten voor de toerusting van zowel nieuwe als zittende leraren ten aanzien van de nieuwe kerndoelen onderbouw vo en examenprogramma's.
- Benadruk in de communicatie daarbij niet alleen het belang van vakinhoudelijke toerusting, maar ook van toerusting op het gebied van digitale geletterdheid en ICT-vaardigheden, omdat een belangrijke vernieuwing vraagt om inzet van digitale middelen.

Toerusting van zittende leraren

De invoering van nieuwe examenprogramma's en syllabi vraagt om professionalisering binnen en buiten de school. Dit zou idealiter gebeuren in de vorm van regionale professionele leergemeenschappen (PLG's) en kleinschalige proeftuinen, van waaruit de resultaten worden vertaald en opgeschaald naar toepassingen voor het brede onderwijsveld. Leraren en schoolleiders geven aan dat er voldoende (ontwikkel)tijd moet zijn en dat deze voldoende benut moet worden voor werksessies, trainingen, workshops, enzovoort.

Verder geven de leraren aan dat ze het fijn zouden vinden als er een ondersteuningsstructuur opgezet kan worden in de vorm van een platform waar leraren elkaar kunnen vinden om elkaar vragen te stellen en *good practices* met betrekking tot het onderwijs- en toetsprogramma uit te wisselen.

Daarnaast staat of valt de implementatie van de geactualiseerde examenprogramma's bij een stimulerende medewerkerscultuur in de scholen. Schoolleiders noemen dit dan ook als belangrijkste implementatiefactor. Geef scholen tijd en ruimte om hieraan te werken in het licht van de (aanstaande) curriculumvernieuwing.

Ten slotte geven leraren en schoolleiders die deelnamen aan de fase van beproeven ook de volgende punten aan, die gelden voor zowel zittende als nieuwe leraren:

- Geef uitleg over de opbouw van de nieuwe examenprogramma's en syllabi en hoe het zich tot elkaar verhoudt met de eindtermen, bestaande uit doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en illustratie ('Te denken valt aan') in de examenprogramma's en de specificaties in de syllabi.
- Geef uitleg over de verschillende type doelen (beheersing, ervaring en hybride), met daarbij handvatten voor onderwijsaanbod en toetsing en beoordeling.
- Ondersteun leraren bij het vakgericht uitwerken van loopbaanoriëntatie.
- Ondersteun leraren bij het ontwikkelen van PTA's door te laten zien wat moet en wat mag.
- Ondersteun leraren bij het ontwikkelen van kennis en didactische vaardigheden die nodig zijn voor domein B.
- Vergroot de kennis van leraren over het Europees Referentiekader en ondersteun hen bij de toepassing ervan in de lespraktijk.
- Faciliteer en ondersteun bestaande vakverenigingen en (vak)steunpunten, landelijk en regionaal, en breid deze waar nodig uit voor het vmbo, zodat leraren de mogelijkheid hebben tot (digitale) ontmoeting, uitwisseling en bijscholing. dit kan bijvoorbeeld via platformen, professionele leergemeenschappen (PLG's), bovenschoolse kennisnetwerken, proeftuinen én korte cursussen en trainingen.
- Benadruk in de communicatie daarbij niet alleen de vakinhoudelijke toerusting, maar ook de toerusting op het gebied van digitale geletterdheid en ICT-vaardigheden, waaronder het inzetten van digitale middelen.

Toerusting van schoolleiders

Schoolleiders spelen een belangrijke rol in onder andere het agenderen van de nieuwe kerndoelen, examenprogramma's en syllabi in de school, het faciliteren van het gesprek over curriculumontwikkeling, professionele ontwikkeling en organisatorische ontwikkeling in samenhang, en het maken van curriculumbewuste keuzes. Schoolleiders geven aan behoefte te hebben aan professionalisering op effectief coachen op vragen als 'Hoe geef je leiding aan curriculumvernieuwing?', 'Wat is curriculair leiderschap?' en 'Hoe ga je het 'goede gesprek' aan?'. Ook kennis

van de grootste veranderingen en de mogelijkheden op samenhang tussen vakken worden genoemd.

Verder geven schoolleiders aan behoefte te hebben aan een (klein) netwerk van collega-schoolleiders die bezig zijn met de brede curriculumvernieuwing. Zo'n netwerk kan zich richten op het delen en uitwisselen van *good practices* met betrekking tot de implementatie van kerndoelen en examenprogramma's, de inrichting van schoolexaminering en bijstelling van lessentabellen. Dit zou kunnen via een vergelijkbaar platform, zoals hierboven benoemd bij de leraren. Daarnaast hebben schoolleiders behoefte aan tijdige informatie over fasering, wetgeving, laatste ontwikkelingen en de definitieve uitwerking van de examenprogramma's en syllabi. Ook dit zien schoolleiders bij voorkeur gebundeld op één platform.

Schoolleiders benoemen dat scholen die niet hebben deelgenomen aan de fase van beproeven een grote kennisachterstand hebben. Expertkennis van schoolleiders en leraren die wél hebben deelgenomen, is hierbij van grote waarde.

Integrale schoolontwikkeling
Leraren geven de urgentie aan van het breed dragen van de curriculumherziening en de rol van de schoolleider daarbij in visievorming, communicatie en facilitering. Daarbij is het van belang dat de volgende randvoorwaarden worden besproken door schoolleiders en kartrekkers en in het schoolteam:

- Vertrekpunt van de school
  - Verkennen van de startsituatie: de verbinding onderzoeken met de onderwijsvisie, nagaan hoe de actualisatie reeds ingezette curriculumontwikkelingen op school kan versterken, de kwaliteit van onderwijs bepalen, en onderzoeken hoe deze (verder) kan worden versterkt.
- Curriculumontwikkeling
  - Verkennen van de rol van het curriculum in het leren van de leerling: de dialoog organiseren rond de vraag waartoe leerlingen worden opgeleid, wat werkt voor de leerlingenpopulatie en in hoeverre het curriculum aansluit bij de buitenwereld en de leefwereld van de leerlingen.
  - Evalueren in hoeverre het huidige toetsbeleid past bij de ontwerpprincipes van de curriculumvernieuwing, waaronder de eigenstandige, complementaire en gelijkwaardige positie van het SE en de plek van ervaringsdoelen naast beheersingsdoelen in onderwijs en toetsing.
- Organisatieontwikkeling
  - Verkennen wat het actualiseren van het curriculum betekent voor de inrichting van de schoolorganisatie: structurele gezamenlijke tijd voor curriculumontwikkeling, ondersteunende organisatiestructuren en belegde verantwoordelijkheid voor samenhang en kwaliteit op meerdere niveaus. De consequenties van de gefaseerde invoering van de

kerndoelen en examenprogramma's verdienen daarbij expliciet de aandacht.
    - Afstemming organiseren tussen de moderne vreemde talen onderling en met de andere vakken, zodat de verbinding met andere algemeen vormende, praktijk- en beroepsvakken waar passend kan worden vormgegeven.
    - Evalueren in hoeverre de huidige lessentabellen passen bij de ontwerpprincipes van de curriculumvernieuwing en bij de eigen schoolcontext.
    - Evalueren wat aanpassen van het huidige toetsbeleid vraagt van de schoolorganisatie, bijvoorbeeld als het gaat om vormen van toetsing en ICT.
- Professionele ontwikkeling
    - Ervoor zorgen dat leraren, vaksectiecoördinatoren, schoolleiders, examencommissie en andere betrokkenen goed geïnformeerd zijn over de curriculumherziening zowel voor onder- als bovenbouw.
    - Verkennen wat in de school aanwezig is en waar versterking nodig is: inzicht in kennis en kunde in het team, inzicht in professionaliseringsbehoeften, ruimte en veiligheid bieden om andere manieren van werken, onderwijs, toetsen en schoolexaminering in de praktijk te brengen. Denk daarover met leraren mee.

4.3.5 Materieel

Leermiddelen en digitale hulpmiddelen
De implementatie van de examenprogramma's en syllabi vraagt om goede leermiddelen waarin bedoeling en nieuwe inhouden terug te vinden zijn. Daarbij vraagt de vernieuwing bij mvt expliciet om voldoende handzame digitale middelen. Meermaals hebben leraren tijdens het beproeven benadrukt dat de inzet van digitale middelen en ICT vraagt om veel en brede inspanning, startend vanuit de onderbouw vo.

- Zorg ervoor dat leermiddelenmakers vanuit een gelijk speelveld zo spoedig mogelijk na oplevering van de examenprogramma's en syllabi worden geïnformeerd over de bedoeling en de nieuwe inhouden. Illustreer dit met voorbeelden van onderwijs en toetsing uit de fase van beproeven.
- Zorg daarbij voor extra aandacht voor voldoende vernieuwend onderwijs- en toetsmateriaal voor de nieuwe inhouden, zoals taalleerprocessen en meertaligheid.
- Zorg ervoor dat de materialen inzicht geven in welke opbrengsten worden beoogd per schoolsoort/leerweg in een doorlopende leerlijn en opbouw van leerjaren. Heb hierbij aandacht voor een ERK-uitwerking per niveau en per leerjaar.

Toetsing en examinering

Voor een succesvolle invoering van de nieuwe examenprogramma's en syllabi is een goede afstemming met toetsing en examinering noodzakelijk. Veel leraren en schoolleiders gaven tijdens de fase van beproeven aan meer houvast nodig te hebben als het gaat om passend toetsbeleid, de plek van ervaringsdoelen in onderwijs en toetsing en rijke schoolexaminering.

Vraag vakverenigingen, regionale (vak)steunpunten en lerarenopleidingen te investeren in (na)scholing ten aanzien van het valide verzamelen van bewijzen van leren, passende toetsvormen en betrouwbare beoordeling, al dan niet in samenhang met andere vakken.

5. Referenties

Ağırdağ, O. (2020). *Onderwijs in een gekleurde samenleving.* EPO.

Ağırdağ O., Biesta, G., Bosker, R., Kuiper, R., Nieveen, N., Raijmakers, M., Van Tartwijk, J. & Boogaard, M. (2021). Kaders voor kansen. Naar een beoordelingskader kansengelijkheid voor het funderend onderwijs. Verdiepende studie Wetenschappelijke Curriculumcommissie. Wetenschappelijke Curriculumcommissie.

Bakker, N. (2024). Stichting Lezen reeks: 37. Digitaal lezen, anders lezen? De technologische leestekstevolutie in empirisch perspectief (Stichting Lezen & Vrije Universiteit Amsterdam, Reds.). Eburon.

Bennett, M. (1997). How not to be a fluent fool: Understanding the cultural dimension of language. Fantini, A.E., & Richards, J.C. New Ways in Teaching Culture. *New Ways in TESOL Series II: Innovative Classroom Techniques.* TESOL.

Biggs, J. B. & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university: What the student does (3rd ed.). McGraw-Hill Education.

Byram, M., Gribkova, B. & Starkey, H. (2002). *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching, A Practical Introduction for Teachers*. Council of Europe Publishing.

Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*.

Council of Europe Publishing. Nederlandse vertaling: *Gemeenschappelijk Europees referentiekader voor talen: Leren, onderwijzen, beoordelen - Aangevulde uitgave*. Nederlandse Taalunie, oktober 2022.

De Vries, H., & Van Rooyen, L. (2021). Startnotitie digitale geletterdheid. Bovenbouw voortgezet onderwijs. SLO.

Duarte, J. (2022). *Meertaligheid als cruciaal identiteitskenmerk. Een driehoeksperspectief voor het onderwijs.* Levende Talen Magazine 109(3), 14-19. https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltm/article/view/2243

Duarte, J. (2025). *Who's afraid of diversity? Waar de kracht van verschillen voor kansrijker onderwijs zorgt*. University of Groningen Press. https://doi.org/10.21827/68135b8f53337

Fasoglio, D. & Canton, J. (2009). *Vreemdetalenonderwijs: een (inter)cultureel avontuur?* SLO.

Fasoglio, D. & Tammenga, M. (2021). *Startnotitie Moderne Vreemde Talen. Bovenbouw voortgezet onderwijs.* SLO.

Fasoglio, D., & Tuin, D. (2017). *Eindniveau gespreksvaardigheid Engels in het voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO.

Groenendijk, T., Van Dieren, S., & Ottens, C. (2024). *Advies implementatie kerndoelen: Samen tot goed onderwijs komen met de nieuwe kerndoelen*. SLO.

Kramsch, C. (1995). *The cultural component of language teaching.* Language, Culture and Curriculum, 8(2), 83–92. https://doi.org/10.1080/07908319509525192

McKenney, S. (2017). *Een infrastructuur voor de professionele groei van docenten.* (Oratie). Enschede: Universiteit Twente.

Meesterschapsteam Moderne Vreemde Talen. (2022). *Visie op de toekomst van het curriculum Moderne Vreemde Talen.* https://modernevreemdetalen.vakdidactiekgw.nl/wp-content/uploads/sites/6/2022/04/Basistekst-visie-4.4.pdf

Nieveen, N., McKenney, S., Visscher, A., Spiele, S., Wakamiya, R., & Frissen, J. (2022). *Perspectives on curriculum change: An overview study to provide insights for the Dutch context*. University of Twente.

Nussbaum, M. (2011). *Niet voor de winst. Waarom de democratie de geesteswetenschappen nodig heeft*. Ambo/Anthos Uitgevers.

Piccardo, A. P. E. & North, B. (2019). *The Action-oriented Approach: A Dynamic Vision of Language Education (New Perspectives on Language and Education, Volume 72)*. Multilingual Matters.

Renkema, I. (2022). *Literatuur en burgerschap betekenisvol verbonden.* Levende Talen Magazine, 109(1), 6–10.

Schat, E., De Graaff. R. & Van der Knaap, E. (2018). *Intercultureel en taalgericht literatuuronderwijs bij de moderne vreemde talen. Een enquête onder docenten Duits, Frans en Spaans in Nederland.* Levende Talen Tijdschrift 19(3), 13 -25.

Schrijvers, M., Janssen, T. & Rijlaarsdam, G. (2016). *'Dat een boek kan veranderen hoe je naar de wereld kijkt'; De impact van literatuuronderwijs op zelfinzicht en sociaal inzicht van bovenbouwleerlingen in havo en vwo.* Levende Talen Tijdschrift, 17/1, 3–13.

Sierens, S. & Van Avermaet, P. (2014). *Language diversity in education: evolving from multilingual education to functional multilingual learning.* In Little D., Leung C. & Van Avermaet, P. (eds.), Managing diversity in education: languages, policies, pedagogies (pp. 204–222). Multilingual Matters.

Sierens, S., Frijns, C., Van Gorp, K., Sercu, L., & Van Avermaet, P. (2018). *The effects of raising language awareness in mainstream and language classrooms: A literature review (1995–2013).* In Hélot, C. Frijns, C., Van Gorp K., & S. Sierens (eds.), Language Awareness in Multilingual Classrooms in Europe (pp.21–85), Mouton De Gruyter.

SLO. (2022). *Verdeling van ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen: Kader voor de teams die de kerndoelen actualiseren*. SLO.

Sol, Y. & Visser, A. (2023). *Vaardigheden in het landelijke curriculum*. SLO.

Squires, D. (2012). *Curriculum alignment research suggests that alignment can improve student achievement.* The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 85(4), 129-135.

Van Dieren, S., van Noorel, A., Rhodes, M. (2025). *Periodiek curriculumonderhoud - adviesrapport.* SLO.

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Eburon.

Bijlagen

1 Vergelijking examenprogramma's: huidig-nieuw

De vakvernieuwingscommissie kiest voor één raamwerk dat van toepassing is op alle schoolsoorten en leerwegen. Dit betekent dat er grote veranderingen zijn ten opzichte van de raamwerken van de huidige examenprogramma's. Het eerste, opvallende verschil is dat in de geactualiseerde conceptexamenprogramma's elke taal een eigen examenprogramma krijgt, en dat er verschil is gemaakt tussen examenprogramma's havo en vwo. In de huidige situatie kennen havo en vwo hetzelfde examenprogramma.

Hieronder laten we zien waar inhouden van de huidige examenprogramma's terug te zien zijn in de geactualiseerde conceptexamenprogramma's vmbo, havo en vwo. Het gaat slechts om een globale indicatie. In de conceptexamenprogramma's zijn met name de eindtermen met betrekking tot de taalvaardigheden nader geconcretiseerd en aangevuld met aspecten van taalbewustzijn en cultuurbewustzijn.

Vergelijking huidig examenprogramma vmbo met conceptexamenprogramma's vmbo
Het huidige examenprogramma vmbo bestaat uit elf exameneenheden die opgevat kunnen worden als (sub)domeinen. De tabel op de volgende pagina's laat zien hoe de inhouden van het huidige examenprogramma vmbo terugkomen in de conceptexamenprogramma's.

Huidige examenprogramma's (Sub)domein en inhoud	Conceptexamenprogramma's (Sub)domein en inhoud (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is) De afkorting ET staat voor 'eindterm'.
K/1 Oriëntatie op leren en werken De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van de moderne vreemde talen in de maatschappij.	B2 Taal en individu De link tussen ervaringen met moderne talen, persoonlijke interesses en kwaliteiten, vervolgopleidingen en toekomst wordt explicieter en uitgebreider beschreven in een eindterm die voor alle schoolsoorten gelijk is (ET 15).
K/2 Basisvaardigheden De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken en informatie verwerven, verwerken en presenteren.	A Communicatie In verschillende eindtermen van domein A zijn afstemming met doel, publiek en (digitaal) medium expliciet verwerkt, bijvoorbeeld als het gaat om non-verbale communicatie en socioculturele gebruiken. Dat geldt ook voor het mondeling (ET 6) en schriftelijk (ET 8) presenteren en verwerken van informatie. Bij gespreksvaardigheid werkt de leerling samen met de gesprekspartners aan kennisopbouw, begrip of het bepalen van een aanpak (ET 7). Het doelgericht verwerven van informatie uit bronnen wordt uitgewerkt in ET 5 (Engels: alle leerwegen; Duits, Frans en Spaans: alleen vmbo-gl/tl).
K/3 Leervaardigheden De kandidaat kan strategische vaardigheden toepassen die bijdragen tot: het bereiken van verschillende lees-, schrijf-, luister- en kijk- en spreek- en gespreksdoelen; de bevordering van het eigen taalleerproces; het compenseren van eigen tekortschietende taalkennis of communicatieve kennis; kennis van land en samenleving toepassen bij het herkennen van cultuuruitingen.	B2 Taal en individu C2 Cultuur en maatschappij De leerling evalueert het eigen taalleerproces en trekt conclusies over passende aanpakken op basis van eigen ervaringen (ET 12). De leerling verwerft inzicht in cultuurgebonden aspecten in bronnen in relatie tot gebieden waar de doeltaal een voertaal is, en trekt conclusies over hun betekenis (ET 19). In domein A past de leerlingen deze inzichten toe in de communicatie (ET 6, 7, 8) en in de interpretatie van bronnen (ET 3, 4).

Huidige examenprogramma's (Sub)domein en inhoud	Conceptexamenprogramma's (Sub)domein en inhoud (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is) De afkorting ET staat voor 'eindterm'.
K/4 Leesvaardigheid De kandidaat kan: aangeven welke relevante informatie een tekst bevat, gegeven een bepaalde informatiebehoefte; de hoofdgedachte van een tekst(gedeelte) aangeven; de betekenis van belangrijke elementen van een tekst aangeven; gegevens uit één of meer teksten met elkaar vergelijken en daaruit conclusies trekken; verbanden tussen delen van een tekst aangeven.	A2 Receptie De leerling toont begrip van de inhoud van mondelinge (ET 3) en schriftelijke (ET 4) bronnen in de doeltaal, herkent taalconventies, interpreteert cultuuruitingen en brengt de informatie uit die bronnen over. Beide eindtermen beschrijven het vereiste niveau van taalbeheersing met betrekking tot kenmerken van de bronnen en de mate van begrip. De taalbeheersingsniveaus zijn voor elke taal en leerweg afgestemd op het ERK-niveau dat van toepassing is.
K/5 Luister- en kijkvaardigheid De kandidaat kan: aangeven welke relevante informatie een tekst bevat, gegeven een bepaalde informatiebehoefte; de hoofdgedachte van een tekst(gedeelte) aangeven; de betekenis van belangrijke elementen van een tekst aangeven; anticiperen op het meest waarschijnlijke vervolg van een gesprek.	

Huidige examenprogramma's (Sub)domein en inhoud	Conceptexamenprogramma's (Sub)domein en inhoud (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is) De afkorting ET staat voor 'eindterm'.
K/6 Gespreksvaardigheid De kandidaat kan: adequaat reageren in veelvoorkomende sociale contacten, zoals begroeten; informatie geven en vragen; naar een mening/oordeel vragen en een mening/oordeel geven; uitdrukking geven aan en vragen naar (persoonlijke) gevoelens; een persoon, object of gebeurtenis, ook uit het verleden en in de toekomst, beschrijven.	A3 Productie en interactie De leerling presenteert informatie in de doeltaal, afgestemd op doel, publiek en context (ET 6). Afhankelijk van het verwachte ERK-niveau voor de betreffende taal en leerweg betreft dit verhalen, beschrijvingen, meningen, en het inzetten van passend taalgebruik en passende communicatievorm. De leerling voert offline en online gesprekken in de doeltaal, afgestemd op doel, gesprekspartners, context en medium (ET 7). Afhankelijk van het verwachte ERK-niveau voor de betreffende taal en leerweg betreft dit de uitwisseling van feitelijke informatie, ervaringen en meningen in formele en informele contacten. De kwaliteit van het verwachte taalgebruik is bij beide eindtermen afgestemd op het ERK-niveau geldend voor de betreffende taal.

Huidige examenprogramma's (Sub)domein en inhoud	Conceptexamenprogramma's (Sub)domein en inhoud (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is) De afkorting ET staat voor 'eindterm'.
K/7 Schrijfvaardigheid De kandidaat kan: (persoonlijke) gegevens verstrekken; een kort bedankje, groet of goede wensen schriftelijk overbrengen; een briefje schrijven om informatie te vragen of te geven, om verzoeken of voorstellen te doen of daarop te reageren, om gevoelens te uiten en ernaar te vragen; op eenvoudig niveau briefconventies gebruiken.	A3 Productie en interactie De leerling communiceert schriftelijk in de doeltaal, afgestemd op doel, publiek, context en medium (ET 8). Afhankelijk van het beheersingsniveau gaat het om het uitwisselen van informatie, ervaringen, gevoelens en gedachten in informele en formele schriftelijke online en offline interactie over vertrouwde onderwerpen. Vanaf ERK B1-niveau (Engels op vmbo-gl/tl) past de leerling de conventies van de tekstsoort adequaat toe. De kwaliteit en complexiteit van het taalgebruik is afhankelijk van het verwachte ERK-niveau per taal en leerweg. Bij vmbo-bb geldt deze eindterm alleen voor Engels.

Huidige examenprogramma's (Sub)domein en inhoud	Conceptexamenprogramma's (Sub)domein en inhoud (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is) De afkorting ET staat voor 'eindterm'.
V/1 Leesvaardigheid De kandidaat kan: • het gebruik van speciale stijlmiddelen herkennen; • conclusies trekken met betrekking tot het schrijfdoel, de opvattingen, de gevoelens van de auteur en het beoogde publiek.	A2 Receptie B1 Taal als fenomeen C1 Cultuur in fictie De leerling herkent taalconventies in de bronnen, interpreteert vanaf ERK B1-niveau (vmbo-gl/tl) cultuuruitingen, houdingen en standpunten (ET 4). Bij Engels op vmbo-gl/tl verkent de leerling het effect van keuzes in taalgebruik in verschillende contexten (ET 11). Daarnaast trekt de leerling conclusies over het voorkomen van stereotypering en misverstanden in de communicatie, aan de hand van ervaringen met cultuurgebonden aspecten in diverse vormen van input en situatie (ET 19, 20).
V/3 Kennis van land en samenleving De kandidaat kan kennis van land en samenleving rond bepaalde onderwerpen toepassen bij het herkennen en interpreteren van cultuuruitingen die specifiek zijn voor het taalgebied of daarmee in directe relatie staan.	C Cultuurbewustzijn A Communicatie De leerling toont inzicht in cultuurgebonden aspecten in bronnen in de doeltaal (ET 19), reflecteert op ervaringen met cultuurgebonden aspecten (ET 20) en past deze inzichten toe in de communicatie door cultuuruitingen in bronnen te interpreteren (ET 3, 4), en door taalgebruik en non-verbale communicatie af te stemmen op socioculturele gebruiken en het perspectief van de ontvanger of de gesprekspartner (ET 6, 7, 8).

Huidige examenprogramma's (Sub)domein en inhoud	Conceptexamenprogramma's (Sub)domein en inhoud (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is) De afkorting ET staat voor 'eindterm'.
V/4 Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van het sectorwerkstuk.	A Communicatie A2: Receptie De leerling verwerft doelgericht informatie uit mondelinge, schriftelijke en digitale bronnen in de doeltaal (ET 5: Engels in alle leerwegen, Duits Frans Spaans alleen voor vmbo-gl/tl).
V/5 Vaardigheden in samenhang De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.	Samenhang is in de conceptexamenprogramma's uitgewerkt door: • binnen de eindtermen van domein A te verwijzen naar relevante kennis en inzichten uit domeinen B en C; • binnen de eindtermen van domeinen B en C verbanden te leggen tussen de verkregen inzichten in deze domeinen en het bevorderen van de communicatie.

2 Vergelijking huidig examenprogramma havo/vwo met conceptexamenprogramma's havo/vwo

Het huidige examenprogramma havo/vwo bestaat uit negen eindtermen, verdeeld over vijf domeinen A tot en met F. De onderstaande tabel laat zien hoe de inhouden van het huidige examenprogramma havo/vwo terugkomen in de conceptexamenprogramma's.

Huidige examenprogramma's (Sub)domein en inhoud	**Conceptexamenprogramma's (Sub)domein en inhoud (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is) De afkorting ET staat voor 'eindterm'.**
A Leesvaardigheid De kandidaat kan: • aangeven welke informatie relevant is, gegeven een vaststaande behoefte; • de hoofdgedachte van een tekst(gedeelte) aangeven; • de betekenis van belangrijke elementen van een tekst aangeven; • relaties tussen delen van een tekst aangeven; • conclusies trekken met betrekking tot intenties, opvattingen en gevoelens van de auteur.	**A2 Receptie** **B1 Taal als fenomeen C1 Cultuur in fictie** De leerling toont begrip van de inhoud van mondelinge (ET 3) en schriftelijke (ET 4) bronnen in de doeltaal, herkent taalconventies, interpreteert vanaf ERK B1-niveau cultuuruitingen en brengt de informatie uit die bronnen over. Beide eindtermen beschrijven het vereiste niveau van taalbeheersing met betrekking tot kenmerken van de bronnen en de mate van begrip. De taalbeheersingsniveaus zijn voor elke taal, voor havo en voor vwo afgestemd op het ERK-niveau dat van toepassing is.

B Kijk- en luistervaardigheid De kandidaat kan: • aangeven welke informatie relevant is, gegeven een vaststaande behoefte; • de hoofdgedachte van een tekst aangeven; • de betekenis van belangrijke elementen van een tekst aangeven; • conclusies trekken met betrekking tot intenties, opvattingen en gevoelens van de spreker(s); • anticiperen op het meest waarschijnlijke vervolg van een gesprek; • aantekeningen maken als strategie • om een tekst aan te pakken.	Bij Engels op havo/vwo en bij Duits, Frans, Italiaans en Spaans op vwo toont de leerling inzicht in het effect van keuzes in taalgebruik in verschillende contexten (ET 11). Daarnaast trekt de leerling conclusies over het voorkomen van stereotypering en misverstanden in de communicatie aan de hand van ervaringen met cultuurgebonden aspecten in diverse vormen van input en situaties (ET 20). In ET 12 evalueert de leerling wat werkt in het eigen leerproces en trekt deze conclusies over passende aanpakken.
C Gespreksvaardigheid C1: Gesprekken voeren De kandidaat kan: • adequaat reageren in sociale contacten met doeltaalgebruikers; • informatie vragen en verstrekken; • uitdrukking geven aan gevoelens; • zaken of personen beschrijven en standpunten en argumenten verwoorden; • strategieën toepassen om een gesprek voortgang te doen vinden.	**A3 Productie en Interactie** De leerling presenteert informatie in de doeltaal, afgestemd op doel, publiek en context (ET 6). Afhankelijk van het verwachte ERK-niveau voor de betreffende taal en schoolsoort betreft dit verhalen, beschrijvingen, meningen, interpretatie van ervaringen en gebeurtenissen, beargumentering van standpunten, en daarbij het inzetten van passend taalgebruik en communicatievorm. De leerling voert offline en online gesprekken in de doeltaal, afgestemd op doel, gesprekspartners, context en medium (ET 7). Afhankelijk van het verwachte ERK-niveau voor de betreffende taal en schoolsoort betreft dit de uitwisseling van informatie, ervaringen, meningen, standpunten en argumenten in formele en informele contacten. De kwaliteit van het verwachte

C Gespreksvaardigheid C2: Spreken De kandidaat kan verworven informatie adequaat presenteren met het oog op doel en publiek, en daarbij zaken of personen beschrijven en standpunten en argumenten verwoorden.	taalgebruik is bij beide eindtermen afgestemd op het ERK-niveau geldend voor de betreffende taal.
D Schrijfvaardigheid D1: Taalvaardigheden De kandidaat kan: • adequaat reageren in schriftelijke contacten met doeltaalgebruikers; • informatie vragen en verstrekken; • verworven informatie adequaat presenteren met het oog op doel en publiek, en daarbij zaken of personen beschrijven, uitdrukking geven aan gevoelens en standpunten verwoorden; • een verslag schrijven. Voor havo: geldt alleen voor Engelse en Turkse taal en literatuur. Voor vwo: geldt niet voor Russische taal en literatuur.	**A3 Productie en interactie** De leerling communiceert schriftelijk in de doeltaal, afgestemd op doel, publiek, context en medium (ET 8). Het gaat om informerende en verhalende en – op ERK B2-niveau (Engels op het vwo) – betogende teksten. Afhankelijk van het verwachte beheersingsniveau gaat het om het uitwisselen van informatie, ervaringen, gevoelens, standpunten en argumenten in informele en formele schriftelijke online en offline interactie. Vanaf ERK B1-niveau past de leerling de conventies van de tekstsoort adequaat toe. De kwaliteit en complexiteit van het taalgebruik is afhankelijk van het verwachte ERK-niveau per taal en schoolsoort.
D Schrijfvaardigheid **D2: Strategische vaardigheden** De kandidaat kan met behulp van: • een tekstverwerkings-programma een tekst schrijven; • (elektronisch) naslagmateriaal teksten opstellen.	**B2 Taal en individu** De leerling verkent hoe digitale middelen de internationale communicatie beïnvloeden en toont inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van het gebruik van digitale middelen bij het leren van en communiceren in de doeltaal (ET 14).

<table>
<tr><td>E Literatuur
E1: Literaire ontwikkeling
De kandidaat kan beargumenteerd verslag uitbrengen van zijn of haar leeservaringen met ten minste drie literaire werken.</td><td rowspan="2">C1 Cultuur in fictie
De leerling doet ervaring op met verschillende vormen van fictie in de doeltaal (ET 16). Het gaat om rijke en diverse vormen van fictie en literaire werken uit verschillende contexten en genres, met verschillende thema’s en van verschillende auteurs, met een uitdagende inhoud en een toegankelijk taalniveau. De leerling verwoordt de eigen lees-, luister-en kijkervaringen en illustreert de eigen keuzes aan de hand van relevante voorbeelden.

De leerling toont inzicht in inhoud en context van fictie die (oorspronkelijk) is geschreven in de doeltaal (ET 17), beschrijft maatschappelijke en psychologische thema’s, verhaallijnen en de ontwikkeling van personages, legt verbanden tussen de socioculturele context van het fictiewerk, de kijk op de wereld van de auteur en de eigen leefwereld.

De leerling toont inzicht in literaire werken uit diverse cultuurhistorische perioden; beschrijft hun kenmerken met behulp van literaire middelen; analyseert taalgebruik, verteltechnieken en stijlelementen, en (alleen voor vwo) gebruikte literaire middelen; legt boodschap en betekenis uit in relatie tot de historische (vwo), culturele en sociale context van het literaire werk (ET 18).</td></tr>
<tr><td>E Literatuur
E2: Literaire begrippen (alleen vwo)
De kandidaat kan literaire tekstsoorten herkennen en onderscheiden, en literaire begrippen hanteren in de interpretatie van literaire teksten.

E Literatuur
E3: Literatuurgeschiedenis (alleen vwo)
De kandidaat kan een overzicht geven van de hoofdlijnen van de literatuurgeschiedenis en de gelezen literaire werken in dit historisch perspectief plaatsen.</td></tr>
</table>

F Oriëntatie op studie en beroep Dit domein bevat geen eindterm.	**B2 Taal en individu** De link tussen ervaringen met moderne talen, persoonlijke interesses en kwaliteiten, vervolgopleidingen en toekomst wordt expliciet beschreven in een eindterm die voor alle schoolsoorten gelijk is (ET 15).

3 Vergelijking kerndoelen – examenprogramma's

Domein	B/E/H	Kerndoel vo Engels/mvt		B/E/H	Eindterm (zie bijlage 1 voor schoolsoorten/talen waarbij de eindterm van toepassing is)
A Communicatie	E	34/37a. Rijk taal- en cultuuraanbod	**Rijke ervaringen met taal**	E	1. Ervaring opdoen met bronnen in de doeltaal
	E	34/37b. Creatieve expressie		E	2. Taal creatief gebruiken
	B	35a/38a. Kijk- en luister vaardigheid	**Receptie**	B	3. Mondelinge teksten begrijpen
	B	35b/38b. Leesvaardigheid		B	4. Schriftelijke teksten begrijpen
	E	34c/37c. Doelgericht selecteren en verwerken van informatie		B	5. Doelgericht verwerven van informatie

Domein	B/E/H	Kerndoel vo Engels/ mvt		B/E/H	Eindterm
	B	35c/38c. Mondelinge communicatie	**Productie en interactie**	B	6. Doelgericht spreken
	B	35c/38c. Mondelinge communicatie		B	7. Mondelinge interactie
	B	35d/38d. Schriftelijke communicatie		B	8. Schriftelijke communicatie
C Cultuurbewustzijn *(eindtermen)* **BC Taal- & cultuurbewustzijn *(kerndoelen)***			**Taal als fenomeen**	E	9. Overeenkomsten en verschillen tussen talen
				E	10. Taalvariatie
				E	11. Effecten van taalgebruik
	E	36a/39a Taalleerproces en Meertaligheid	**Taal en individu**		12. Taalleerervaringen 13. Meertalig repertoire

Domein	B/E/H	Kerndoel vo Engels/ mvt		B/E/H	Eindterm
					14. Digitale hulpmiddelen 15. Oriëntatie op de toekomst
C Cultuurbewustzijn ***(eindtermen)*** **BC Taal- & cultuurbewustzijn** ***(kerndoelen)***	E	34/37a. Rijk taal- en cultuuraanbod	**Cultuur in fictie**	E H B h/v	16. Ervaringen met fictie 17. Inzicht in fictie 18. Analyse van literatuur
	H H	36b/39b. Cultuurgebonden aspecten in bronnen 36c/39c Culturele aspecten in de communicatie	**Cultuur in de maatschappij**	B H	19. Cultuurgebonden aspecten in bronnen 20. Culturele diversiteit
C Cultuurbewustzijn ***(eindtermen)*** **BC Taal- & cultuurbewustzijn** ***(kerndoelen)***	E	34/37a. Rijk taal- en cultuuraanbod	**Cultuur in fictie**	E H B h/v	16. Ervaringen met fictie 17. Inzicht in fictie 18. Analyse van literatuur
	H H	36b/39b. Cultuurgebonden aspecten in bronnen 36c/39c Culturele aspecten inde communicatie	**Cultuur in de maatschappij**	B H	19. Cultuurgebonden aspecten in bronnen 20. Culturele diversiteit

4 Samenstelling vakvernieuwingscommissie mvt

De volgende leraren, vakexperts, curriculumexperts en procesregisseur maakten deel uit van de vakvernieuwingscommissie.

Leraren

- Arabisch: Samira Haddad
- Chinees: Zhiyu Fan
- Chinees: Jessica Paardekooper
- Chinees: Lars Scholten
- Duits: Laurens Runderkamp
- Duits: Kees van Ruremonde
- Engels: Stéfanie Leunissen
- Engels: Annelies de Mol
- Engels: Laura Wagemakers
- Frans: Florentine Krijnen
- Frans: Diana Zuidema
- Italiaans: Jenni Garzon
- Russisch: Alexandra Lebedinskaia
- Spaans: Yolande Doensen
- Spaans: Mayte Ibáñez
- Turks: Ahu Grootendorst-Cevirme

Vakexperts

- Arabisch: Elise Aghazarian
- Chinees: Claire Smulders
- Duits: Doris Abitzsch
- Engels: Janneke Geursen
- Engels: Eline van Batenburg
- Frans: Sebastiaan Dönszelmann
- Russisch: Diana Zhuravleva
- Spaans: Carolina de Groot

Curriculumexperts

- Daniela Fasoglio
- Stéfanie Leunissen (vanaf 1-2-2024)
- Marjon Tammenga

Procesregisseur

- Jelle Kaldewaij

5 Samenstelling advieskring

De volgende vakverenigingen, (maatschappelijke) organisaties, netwerken en instellingen voorzagen de vakvernieuwingscommissie van feedback via hun vertegenwoordigers:

- Vakvereniging Levende Talen Arabisch: Josien Boetje
- Vakvereniging Levende Talen Chinees: Judith Zoetelief
- Vakvereniging Levende Talen Duits: Petra Corvers; vanaf 16-4-2024: Kees van Eunen
- Vakvereniging Levende Talen Engels: Koos van 't Hul
- Vakvereniging Levende Talen Frans: Berrie de Zeeuw; vanaf 31-1-2023: Stephanie Lemmel-Huisman en Frank Claessen
- Vakvereniging Levende Talen Italiaans: Helen van Hoorn
- Vakvereniging Levende Talen Russisch: Geramé Wouters
- Vakvereniging Levende Talen Spaans: Fernanda Martino
- Vakvereniging Levende Talen Turks: Catharina Geelen
- Meesterschapsteam MVT in samenwerking met het Nationaal Platform voor de Talen: Bert Le Bruyn
- Nuffic: Marie-Louise Lubbers
- Netwerk Chinees – Nuffic: Lian van Alebeek
- Platform eerste- en tweedegraads lerarenopleiders mvt: Simone Groeneveld
- Vereniging Docenten Spaans in Nederland: Monique Witkamp
- Visiegroep Buurtalen: Jos Brink
- MBO Raad Kerngroep MVT: Kim VanKoughnett

Specifiek voor toetsing, examinering en leermiddelen:

- CvTE: André Coenders en Marjo van Vliet
- Stichting Cito: Anneke de Graaf en Natalie Schols
- MEVW: Ina Bruining

6 Geraadpleegde vakexperts tijdens de vakvernieuwing

De volgende experts zijn gedurende het ontwikkelproces bereid gevonden om hun input en feedback te geven:

- Josien Boetje – Josien Boetje Educatie
- Ellen van den Broek – ThiemeMeulenhoff
- Alessandra Corda – Hogeschool van Amsterdam
- Joana Duarte – Universiteit Groningen
- Mili Gabrovsek – Hogeschool van Amsterdam
- Rick de Graaff – Universiteit Utrecht
- Annika Groeneveld – Hogeschool van Amsterdam
- Marrit van de Guchte – Universiteit van Amsterdam
- Karijn Helsloot – Stichting Taal naar Keuze
- Koos van ’t Hul – De Talengroep
- Kristi Jauregi Ondarra – Universiteit Utrecht
- Sabine Jentges – Radboud Universiteit
- Nivja de Jong – Universiteit Leiden
- Anna Kaal – Vrije Universiteit
- Ewout van der Knaap - Universiteit Utrecht
- Elisabeth Lehrner – Universiteit Utrecht
- Wander Lowie – Rijksuniversiteit Groningen
- Marije Michel – Rijksuniversiteit Groningen
- Leslie Piggott – NHL Stenden
- Esther Schat – Universiteit Leiden
- Tamara van Schilt-Mol – Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- Maurice Schols – Universiteit van Amsterdam

7 Materiaalontwikkelaars fase van beproeven mvt

Fase 1:

- Anna Kaal, vakexpert
- Annelies de Mol, leraar, oud-VVC-lid
- Bart Doedens, leraar
- Catrijn Cetin-Visser, leraar
- Doris Abitzsch vakexpert, oud-VVC-lid
- Esther Schat, vakexpert
- Florentine Krijnen, leraar, oud-VVC-lid
- Jessica Paardekooper, leraar, oud-VVC-lid
- Judith Hagendoorn, leraar
- Jurjen Faber, leraar
- Laurens Runderkamp, leraar, oud-VVC-lid
- Machteld Moonen, vakexpert
- Maeike Kiers, leraar
- Marleen Spierings, leraar
- Mayte Ibáñez leraar, oud-VVC-lid
- Mireille Hassemer, vakexpert
- Niek Schefer, leraar
- Niklas Abel-Hardenberg, vakexpert
- Roos Euverman, leraar
- Sebastiaan Dönszelmann, vakexpert, oud-VVC-lid
- Wouter de Jong, leraar
- Zhiyu Fan, leraar, oud-VVC-lid

Fase 2:

- Ana Llamazares, vakexpert
- Carolina de Groot, vakexpert, oud-VVC-lid
- Catrijn Cetin-Visser, leraar
- Doris Abitzsch, vakexpert
- Ineke Renkema-Betten, leraar
- Laurens Runderkamp, leraar, oud-VVC-lid
- Marleen Spierings, leraar, lid syllabuscommissie CvTE
- Niek Schefer, leraar
- Roos Euverman, leraar, lid syllabuscommissie CvTE

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

slo

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

company/slo